

ISSN 3079-9449 (Onlaýn)

FILOLOGIÝANYŇ

MESELELERI

3/2026

ESASLANDYRYJYSY – DÖWLETMÄMMET AZADY ADYNDAKY TÜRKMEN MILLI DÜNYÄ DILLERI INSTITUTY

ISSUES OF PHILOLOGY

ВОПРОСЫ ФИЛОЛОГИИ

MAZMUNY

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

JEMGYÝETI ÖWRENIŞ YLYMLARY

SOCIAL SCIENCES

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

Täzegül Ymamgulyýewa, Amantäç Annagulyýewa

Garaşsyz, Bitarap Türkmenistanyň durnukly ulag ulgamyny üpjün etmek ýolundaky hereketler strategiýasynyň binýady

Tazegul Ymamgulyyeva, Amantach Annagulyyeva

The Foundation of the Strategic Course for Ensuring the Sustainability of the Transport System of Independent Neutral Turkmenistan

Тазегуль Имамгулиева, Амантач Аннагулиева

Основы стратегии действий по обеспечению устойчивости транспортной системы независимого нейтрального Туркменистана

FILOLOGIÝA

PHILOLOGY

ФИЛОЛОГИЯ

Saýat Jepbarowa, Halmuhammet Begjanow

«Nejep oglan» dessanynyň türki nusgalary

Sayat Jepbarova, Khalmuhammet Begjanov

The Turkic Versions of the Epic “Nepes Oglan”

Саят Джепбарова, Халмухаммет Бегджанов

Тюркские версии дестана «Неджеп-оглан»

Gurbangül Myradowa

Sanly bilim ulgamyna degişli adalgalaryň umumy halky sözler bilen arabaglanýşygy

Gurbangul Myradova

The Interconnection of Digital Education System Terms with Common Folk Vocabulary

Гурбангуль Мурадова

Взаимосвязь терминов цифровой образовательной системы с общенародной лексикой

Mähri Halmuhammedowa

Türkmen halkynyň milli mirasynda guýular bilen baglanyşykly etnografik adalgalar

Mahri Halmuhammedova

Ethnographic Terms Related to the Wells in the National Heritage of the Turkmen People

Мяхри Халмухаммедова

Этнографические термины, связанные с колодцами, в национальном наследии туркменского народа

Oguljahan Sopyýewa

Taryhy romanlaryň ýaş nesli ruhy-ahlak taýdan terbiýelemekdäki ähmiýeti

Oguljahan Sopyyeva

The Importance of Historical Novels in the Spiritual and Moral Education of the Younger Generation

Огулджахан Сопыева

Значение исторических романов в духовно-нравственном воспитании молодого поколения

30

Mohinur Ibrohimowa

Sanly eýýamda diliň özgerişi: häzirki zaman lingwistik meseleleri we geljekki ugurlar

Mokhinur Ibrokhimova

Language Transformation in the Digital Era: Contemporary Linguistic Issues and Perspectives

Мохинур Иброхимова

Трансформация языка в цифровую эпоху: современные лингвистические проблемы и перспективы

34

Lenar Galiýew, Maksat Bugraýew

Ahalteke bedewi türkmen halk döredijiliginde: keşbi, simwolikasy hem-de rus we tatar folklor döpleri bilen tipologik meňzeşlikler

Lenar Galiyev, Maksat Bugrayev

The Akhal-Teke Horse in the Turkmen Folklore: Image, Symbolism and Typological Parallels with Russian and Tatar Traditions

Ленар Галиев, Максат Буграев

Ахалтекинский конь в туркменском фольклоре: образ, символика и типологические параллели с русской и татарской традициями

OKATMAGYŇ USULYÝETI

METHODOLOGY OF TEACHING

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

42

Jennet Meredowa

Daşary ýurt dillerini okatmakda sanly bilim ulgamynyň orny

Jennet Meredova

The Role of the Digital Education System in Teaching Foreign Languages

Дженнет Мередова

Роль системы цифрового образования в обучении иностранным языкам

45

Jamiliýa Gulýamowa, Tom Kiddl, Klaudia Reý, Lisa Mann,

Laçyn Geldiýewa

Türkmenistanda iňlis dili mugallymlarynyň hünär derejesini ýokarlandyrmak boýunça AELLCA INSETT synag taslamasy

Jamiliya Gulyamova, Thom Kiddle, Claudia Rey, Lisa Mann,

Lachyn Geldiyeva

The AELLCA INSETT Pilot for English Language Teacher Professional Development in Turkmenistan

Джамиля Гулямова, Том Киддл, Клаудиа Рей, Лиза Манн,

Лачын Гельдиева

Пилотный проект AELLCA INSETT по повышению квалификации учителей английского языка в Туркменистане

56

Aýgül Seyitmämmedowa

Sanly bilim gurşawynda daşary ýurt dilinde diňlemek ukybyny ösdürmegiň häzirki zaman usuly çemeleşmeleri

Aygul Seyitmammedova

Advanced Methodological Approaches to the Development of L2 Listening Competence in the Digital Educational Environment

Айгуль Сейитмаммедова

Современные методологические подходы к развитию компетенции аудирования на иностранном языке в цифровой образовательной среде

GARAŞSYZ, BITARAP TÜRKMENISTANYŇ DURNUKLY ULAG ULGAMYNÝ ÜPJÜN ETMEK ÝOLUNDAKY HEREKETLER STRATEGIÝASYNÝŇ BINÝADY

THE FOUNDATION OF THE STRATEGIC COURSE FOR ENSURING THE SUSTAINABILITY OF THE TRANSPORT SYSTEM OF INDEPENDENT NEUTRAL TURKMENISTAN

ОСНОВА СТРАТЕГИИ ДЕЙСТВИЙ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ УСТОЙЧИВОСТИ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ НЕЗАВИСИМОГО НЕЙТРАЛЬНОГО ТУРКМЕНИСТАНА

TM

*Täzegül Ymamgulyýewa,
Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň Jemgyýeti öwreniş
ylymlary kafedrasynyň dosenti,
taryh ylymlarynyň kandidaty*

*Amantäç Annagulyýewa,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli dünýä
dilleri institutynyň Maglumat
tehnologiýalary kafedrasynyň
müdiri*

ENG

*Tazegul Ymamgulyyeva,
Associate Professor of the
Department of Social Sciences of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages, Candidate of History*

*Amantach Annagulyyeva,
the head of the Department of
Information Technologies of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages*

RU

*Тазегуль Имамкулиева,
доцент кафедры
общественных наук
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммета Азади,
кандидат исторических наук*

*Амантач Аннагулыева,
заведующая кафедрой
информационных технологий
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммета Азади*

Annotasiýa

Makalada Türkmenistanyň parahatçylyk, ynanyşmak we durnukly hyzmatdaşlyk ýörelgelerine esaslanýan daşary syýasy strategiýasy bilen aýrylmaz baglanyşygynyň öňlän ulag diplomatiýasyna üns berilýär. Halkara hyzmat-

Annotation

The article analyzes that the particular attention is paid to transport diplomacy, which reflects an inseparable connection with Turkmenistan's foreign policy strategy that is fundamentally based on the principles of peace, trust, and sustainable co-operation. The article analyzes

Аннотация

В статье особое внимание уделяется транспортной дипломатии, неразрывно связанной с внешнеполитической стратегией Туркменистана, основанной на принципах мира, доверия и устойчивого сотрудничества. Анализируются приоритетные направления международного

daşlygyň ileri tutulýan ugurlary, ählumumy ulag-kommunikasiýa düzüminiň we energetika pudagynyň ösüşi seljerilýär. Abraýly halkara gurama bilen hyzmatdaşlyk etmekde Birleşen Milletler Guramasynyň Deňze çykalgasy bolmadyk ösüp baryan ýurtlar boýunça üçünji maslahatynda kabul edilen Awaza syýasy Jarnamasynyň aýratyn orny, bu resminamanyň Durnukly ösüş maksatlaryna ýetmegiň we integrasiýanyň möhüm strategik guraly hökmündäki ähmiýeti nygtalýar.

the priority areas of international cooperation, the development of global transport and communication infrastructure, and the energy sector. The special role of the Avaza Political Declaration, adopted at the Third United Nations Conference on Landlocked Developing Countries, in cooperating with prestigious international organizations is emphasized, along with the significance of this document as a vital strategic tool for integration and achieving the Sustainable Development Goals.

сотрудничества, развитие глобальной транспортно-коммуникационной инфраструктуры и энергетической отрасли. Подчеркивается особая роль Авазинской политической декларации, принятой на Третьей конференции Организации Объединённых Наций по развивающимся странам, не имеющим выхода к морю, в контексте взаимодействия с авторитетной международной организацией, а также значимость данного документа как важного стратегического инструмента интеграции и достижения Целей устойчивого развития.

Açar sözleri: Garaşsyzlyk, Bitaraplyk, durnukly ösüş, ulag diplomatiýasy, taryhy-medeni miras, parahatçylyk, ynanyşmak, durnukly hyzmatdaşlyk.

Key words: Independence, Neutrality, sustainable development, transport diplomacy, historical and cultural heritage, peace, trust, sustainable cooperation.

Ключевые слова: независимость, нейтралитет, устойчивое развитие, транспортная дипломатия, историко-культурное наследие, мир, доверие, устойчивое партнерство.

2026-njy ýylda geçilen döwür Türkmenistanyň Garaşsyzlygynyň 35 ýyllygy dabaraly ýagdaýda bellenýär. Bu döwletiň ösüşiniň, ýurduň ykdysady kuwwatynyň berkidilmeginiň, ruhy, milli we medeni gymmatlyklaryň täzeden dikeldilmeginiň möhüm döwri bolup taryha girdi.

Garaşsyzlygyň iň möhüm şertleriniň biri halkara hyzmatdaşlygy ösdürmek boýunça alnyp barylýan syýasatdyr. Bu syýasat Türkmenistanyň özara bähbitli hyzmatdaşlyk ýörelgelerine esaslanylýp, parahatçylyk we durnukly ösüş maksatlaryny öňe sürýär. Häzirki wagtda halkara hyzmatdaşlykda ulag we energetika ýaly ugurlar has-da möhüm ähmiýete eýedir. Şonuň üçin Türkmenistanyň hormatly Prezidenti Serdar Berdimuhamedowyň daşary syýasat strategiýasynyň öndebaryjy ugurlarynyň biri häzirki zaman ulag-aragatnaşyk infrastrukturasyny döretmekdir.

Häzirki zaman dünýä syýasatyndaky hadysalar iki prosesiň täsiri astynda bolup geçýär: globallaşma we sebit derejesinde utgaşyklyk. Bazarlara harytlary we çig maly eltýän ýollara gözegçilik etmek döwletleriň syýasy abraýyny we ykdysady ösüşini kesgitleýär. Netijede, halkara ulag geçelgeleriniň diňe bir ykdysady taýdan däl, eýsem, syýasy taýdan hem ähmiýeti artýar we döwletleriň hem-de utgaşykly birleşikleriň arasynda olara gözegçilik etmek babatda bäsdeşlik ýitileşýär.

Hytaý, ABŞ we ÝB ýaly dünýä liderleri Ýewropa bilen Aziýany ýakynlaşdyrýan gury ýer we deňiz ulag geçelgeleri boýunça öz taslamalaryny döretmäge çalyşýarlar. Hytaý bu ugurda

«Bir guşak – bir ýol» atly taslamany durmuşa geçirmegiň çäklerinde şeýle geçelgeleriň gurluşygyny ilerledýär. Ýewropa ýurtlary bolsa TRACECA halkara ulag geçelgesi boýunça hyzmatdaşlygy ösdürýärler. ABŞ öz bähbitlerini TAP (Transatlantik söwda we maýa goýum hyzmatdaşlygy) hem-de TPP (Trans Ýuwaş umman söwda we maýa goýum hyzmatdaşlygy) ýaly taslamalary durmuşa geçirmek bilen amala aşyrýar.

Türkmenistanyň Hazar sebitiniň, Günorta we Merkezi Aziýanyň kesişýän ýerinde ýerleşmegi we hemişelik Bitaraplyk derejesine eýe bolmagy çözmegi kyn bolan meseleleriň çözgütlerini tapmakda uly ähmiýete eýedir. Türkmenistanyň ulag diplomatiýasy diňe dünýä ykdysadyýetine aralaşmaga däl-de, eýsem, ýurduň özbaşdaklygyny berkitmäge gönükdirilendir. Bu mesele Bütindünýä durnukly ösüş maksatlarynyň esasynda ulag pudagyny ösdürmek zerurlygy ýaly global çagyryşlar bilen has möhüm mazmuna eýe bolýar we Türkmenistan tarapyndan alnyp barylýan halkara başlangyçlarda ýüze çykýar.

Türkmenistanyň ulag diplomatiýasynyň esasy binýady onuň hemişelik Bitaraplyk derejesi bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Döwlet strategiýasynyň esasy maksady ýurduň çäklerinden geçýän dürli ugurlarda (Demirgazyk–Günorta we Günbatar–Gündogar) ulag geçelgeleriniň köpugurly ulgamyny döretmekdir [2]. Bu birnäçe hojalyk pudaklaryna hyzmat edýän taslamalarda durmuşa geçirilýär:

Gazagystan–Türkmenistan–Eýran halkara demir ýoly. Bu taslama Demirgazyk–Günorta ulag geçelgesi boýunça göni tranzit ýolunyň döredilmegi bilen baglanyşykly gazanylan üstünlikdir. Bu ugur boýunça Merkezi Aziýadan Pars aýlagynyň portlaryna gatnamak mümkinçiligi bolup, bu bolsa harytlaryň gatnaw wagty we çykdajylaryny ep-esli azaldýar.

Türkmenbaşy halkara deňiz porty. Port döwrebaplaşdyrylyp, Hazarüsti halkara ulag geçelgesiniň çäginde Günbatar–Gündogar ugry ösdürmegiň merkezi bölegi bolup hyzmat edýär. Onuň kömegi bilen ýurdumyz Aziýadan Ýewropa ýurtlarynyň portlaryna geçýän harytlaryň «Hazar derwezesine» öwrülmeli.

«Lazurit» ulag geçelgesi. Bu başlangyç Owganystany Türkmenistanyň, Azerbaýjanyň we Gruziýanyň üsti bilen Türkiýe we Ýewropa bilen birikdirýän möhüm syýasy geçelgedir. Bu ugur Owganystanyň içki bazaryndan dünýä bazarlaryna çykmak üçin ýol açýar we onuň ykdysady taýdan durnuklaşmagyna ýardam edýär.

TOPH (Türkmenistan–Owganystan–Pakistan–Hindistan) gaz geçirijisi. Bu energetika bilen baglanyşykly taslama bolsa-da, ol ulag diplomatiýasynyň aýrylmaz bölegidir, çünki goşmaça infrastrukturany (ýollar, elektrik geçiriji simler) döredýär we sebitiň ykdysady gatnaşyklaryny güýçlendirýär.

Strategik başlangyçlar «Türkmenistanyň Prezidentiniň 2022–2025-nji ýyllar üçin ulag diplomatiýasyny ösdürmek boýunça Maksatnamasynda» kesgitlenip, onda ýurduň ulag ulgamynyň kuwwatyny ýokarlandyrmak üçin multimodal geçelgeleriň döredilmegine we kämilleşdirilmegine aýratyn üns berilýär.

Öňde goýlan maksatlardan biri BMG-niň Bütindünýä durnukly ösüş maksatlaryna goşant goşmakdyr. Şunuň bilen birlikde, Türkmenistan 2022-nji ýylda BMG-de Durnukly ulag boýunça dostlar toparyny döredip, 2025-nji ýyla çenli ministrlkler derejesinde

duşuşyklary geçirip, durnukly ulag baradaky rezolýusiýalary öňe sürdi. 2025-nji ýylda biziň ýurdumyz BMG-niň Deňze çykalgasy bolmadyk ösüp barýan ýurtlar boýunça üçünji maslahatyny (LLDC) geçirdi we ulag başlangyçlaryny ara alyp maslahatlaşdy.

Ýurduň ulag diplomatiýasynyň geljegi birnäçe esasy ugurlar bilen baglanyşyklydyr.

Birinjiden, bu sanlylaşdyrma we tehnologiýa taýdan döwrebaplaşdyrmadyr. Ýükleri yzarlamak, elektron resminama dolanyşygyny girizmek, açyk, päsgelçiliksiz ulag geçelgelerini döretmek üçin sanly platformalary ulag ulgamyna ornaşdyrmak bäsleşige ukyply bolmagyň esasy şertidir. Bu durnukly ösüş ugry on bir sany iri infrastruktura taslamasynyň ösdürilmegini meýilleşdirýär, Ýewraziýa Ykdysady Bileleşiginiň çägendäki umumy maksatlara doly laýyk gelýär.

Ikinjiden, köptaraplaýyn hyzmatdaşlygyň giňeldilmegi esasy hyzmatdaşlar we integrasion birleşmeler bilen pragmatik gatnaşyklary ösdürmekdir:

Hytaý bilen hyzmatdaşlyk esasynda «Bir guşak – bir ýol» taslamasynyň çäginde Türkmenistanyň «ortalyk geçelge» hökmünde ornunyň giňelmegi, bu bolsa strategik taýdan ileri tutulýan ugurlaryň biridir.

Ýewraziýa Ykdysady Bileleşigi bilen hyzmatdaşlyk esasynda Demirgazyk–Günorta ulag geçelgesinde yzygiderli gatnawy üpjün etmek üçin Russiýa we Gazagystan bilen ulag ulgamynyň birikdirilmegi göz önünde tutulýar.

Ýewropa Bileleşigi bilen hyzmatdaşlyk esasynda 2024-nji ýylda ýola goýlan Hazarüsti halkara ulag geçelgesi boýunça gözegçilik platformasynyň işe girizilmegi maýa goýumlary çekmek üçin giň mümkinçilik döredýär.

ŞOS-uň çäginde alnyp barylýan işler bilelikdäki logistika merkezlerini döretmegi we ulag kanunçylygyny sazlaşdyrmagy hem öz içine alýar [1].

Bütindünýä bankynyň çaklamalary boýunça infrastruktura taslamalary üstünlikli durmuşa geçirilen ýagdaýynda sebitiň söwdasy 2030-njy ýyla çenli üç esse artar.

Türkmenistanda ýurtlaryň arasyndaky parahatçylygy we ynanyşmagy berkitmek, özara bähbitli özgertmelere uýgunlaşmak, sebitde hyzmatdaşlygy ýola goýmak meseleleri bilen baglanyşykly işleriň yzygiderli durmuşa geçirilmegi ýurduň dünýä ykdysady giňişliginde özüniň mynasyp ornuny tapmagyna giň mümkinçilikleri döredýär.

Kabul edilen wagty: 2026-njy ýylyň 30-njy maýy.

Edebiýat

1. Гурбанбердиев С. Инвестиции в транспорт: возможности и перспективы // Нейтральный Туркменистан. – 2025. – 13 октября.
2. Имамкулиева Т. Туркменистан – центр международных транспортных коридоров // Нейтральный Туркменистан. – 2024. – 3 октября.

«NEJEP OGLAN» DESSANYNYŇ TÜRKI NUSGALARY

THE TURKIC VERSIONS OF THE EPIC “NEJEP OGLAN”

ТЮРКСКИЕ ВЕРСИИ ДЕСТАНА «НЕДЖЕП-ОГЛАН»

TM

*Saýat Jepbarowa,
Berdak adyndaky Garagalpak
döwlet uniwersitetiniň dosenti,
filologiýa ylymlarynyň kandidaty
(Özbekistan Respublikasy)*

*Halmuhammet Begjanow,
Ajynyýaz adyndaky
Nöküs döwlet pedagogika
institutynyň uly mugallymy
(Özbekistanyň Garagalpakistan
Respublikasy)*

ENG

*Sayat Jepbarova,
Associate Professor of Garagalpak
State University named after
Berdakh, Candidate of Philology
(The Republic of Uzbekistan)*

*Khalmuhammet Begjanov,
senior lecturer of the
Nukus State Pedagogical Institute
named after Ajynyaz
(The Karakalpak Republic of
Uzbekistan)*

RU

*Саят Дженбарова,
доцент Каракалпакского
государственного
университета имени
Бердаха, кандидат
филологических наук
(Республика Узбекистан)*

*Халмухаммет Бегджанов,
старший преподаватель
Нукусского государственного
педагогического института
имени Аджинияза (Республика
Каракалпакстан, Узбекистан)*

Annotasiýa

Makalada türki halklaryň arasynda giňden ýaýran «Nejep oglan» halk dessany barada gürrüň edilýär. Esasan, dessanyň türkmen, özbek, garagalpak nusgalary, olary ýerine ýetiren bagşylar hem-de dessany ylmy taýdan giňden öwrenen alymlar barada maglumat berilýär. Üç nusganyň arasyndaky meňzeşlikler we aýratynlyklar seljerilýär.

Annotation

This article discusses the folk epic “Nepes oglan”, which is widely spread among Turkic peoples. Chiefly, it gives information on the Turkmen, Uzbek and Garagalpak versions of the epic and the bagshies who performed them and scholars who scientifically and widely studied the epic. The similarities and differences between the versions of three nations are analyzed.

Аннотация

В статье рассматривается народный дестан “Неджеп-оглан”, широко распространенный среди тюркских народов. Кроме того, приводится подробная информация о туркменской, узбекской и каракалпакской версиях эпоса, бахши, исполнявших эти варианты, а также об учёных, всесторонне исследовавших дестан с научной точки зрения. Проводится анализ сходств и различий между версиями произведения у трёх народов.

Açar sözleri: dessan, tipologiýa, bagşy, saz sungaty, nusga, wariant.

Key words: epic, typology, folk bard, musical art, version, variant.

Ключевые слова: эпос, типология, бахши, музыкальное искусство, версия, вариант.

Irki döwürlerden bäri halkyň ruhy-medeni mirasynyň möhüm bölegi hasaplanýan halk dessanlary onuň dünýägaraýşyny, milli özboluşlylygyny, döp-dessurlaryny hem-de filosofik garaýyşlaryny özünde jemleýär. Şeýle gymmatly eserleriň biri bolan «Nejep oglan» dessany Merkezi Aziýanyň Aralboýy etnomedeni giňişliginde ýaşaýan türkmen, özbek hem-de garagalpak halklarynyň folklor mirasynda giňden orun alyp, olaryň arasynda dürli görnüşde ýaşap gelýär. Dessanyň dilden-dile geçmeginde hem-de köpçülige ýetirilmeginde bagşylar bilen dessançylar esasy orun eýeläpdirler. Şol sebäpli-de onuň mazmunynda bagşy-sazandalaryň durmuşyna mahsus aýratynlyklaryň beýan edilmegi tebigy ýagdaý hökmünde kabul edilýär. Özbek folklorşynas alymy T. Mirzaýewiň ylmy garaýyşlaryna görä, «Dürli tire-taýpalaryň we etniki toparlaryň birnäçe halklaryň düzümine goşulmagy netijesinde olaryň epiki dessanlary hem giň geografik çäklerde ýaýraýar. Genetiki taýdan umumy bolan sýužet täze sosial-medeni we territorial şertlerde täzeden işlenip, dürli görnüşlerde ösüp başlaýar. Şeýle ösüş prosesi netijesinde dessanyň mazmunynda we gurluşynda käbir prinsipial tapawutlar ýüze çykýar. Her bir halk öz milli aýratynlyklaryny, taryhy tejribesini we ruhy gymmatlyklaryny dessanyň üsti bilen beýan edýär. Netijede, şol bir dessanyň birnäçe milli nusgalary emele gelýär» [4, 75 s.]. Folklorşynas alym T. Mirzaýewiň folklor eserleriň nusgalary barada aýdýan ýokardaky pikirlerini «Nejep oglan» dessanyň nusgalarynyň mysalynda hem ulanmak bolýar. Şonuň üçin gadymy gymmatlyklarymyza, bagşyçylyk hem-de saz sungatyna aýratyn üns berilýän häzirkä döwürde «Nejep oglan» dessanyň nusgalaryny, wariantlaryny öwrenmek hem uly ähmiýete eýedir. Şunuň bilen baglanyşykly halkymyzyň ruhy gymmatlyklaryny özünde jemläň dessanlaryň ýaş nesli terbiýelemekde ähmiýetlidigini bellemek gerek. Şeýle hem olary dünýä ylmynyň iň möhüm nazaryýet konsepsiýalary esasynda öwrenmek folklorşynaslygyň esasy meseleleriniň biri bolup, muny amaly taýdan durmuşa geçirmek zerurdyr.

«Nejep oglan» dessanyň awtory näbelli hasaplanýar. Dessanda iň esasy pikir hökmünde halkyň saz-söhbete, saz sungatyna hem-de bagşylara bolan hormaty beýan edilýär. Şonuň üçin eser saz sungatynyň güýjüni belent derejelere götermäge gönükdirilendir. «Nejep oglan» dessanynda wakalar baş gahrymanlar Aşyk Aýdyň piriň, Elbent hem-de Nejep bagşynyň çeper keşpleri arkaly giňden açylyp görkezilýär. Bu dessan özbek halk folklorynda «Oshiq Najab», garagalpak halkynyň arasynda «Najep uylan», «Aşyk Nejep», türkmen folklorynda bolsa «Nejep oglan» diýlip atlandyrylýar.

Dessan türki halklaryň folklorşynaslygynda giňden öwrenilip gelinýär. Mysal üçin, özbek folklorynda bu dessan «Oshiq Najab» ady bilen Horezm sebitinde giňden ýaýrandyr.

Şonuň üçin professor Saparbaý Ruzimbaýew dessany bagşylaryň dilinden ýazyp alyp, 2009-njy ýylda Ürgençde «Horezm dostonlari» atly köp tomluk kitabyň 4-nji tomunda – «Oshiqnoma» bölümünde neşir etdirýär [5]. Professor S. Ruzimbaýewiň pikirine görä, «Nejep oglan» dessanynyň dilden aýdylýan görnüşi bagşy Ruzimbek Muradowyň repertuarynda hem bar eken. Şeýle-de ol özüniň neşire taýýarlan özbek dilindäki görnüşiniň Horezm welaýatynyň Goşköpri obasynda ýaşayan Oguljan bagşydaky nusgasyndan ýazylyp alnandygyny belleýär [5, 7 s.].

Garagalpak folklorşynaslygynda professor K. Maksetowyň «Garagalpak halk agzeki edebi döredijiligi» [3] atly işinde dessanyň saz-sungata bagyşlanandygy barada maglumat getirilýär. Alymyň bellemegine görä, «Dessan garagalpaklaryň arasynda XIX asyryň başlarynda ýaýran bolmaly hem-de onuň ýaýraýyş çeşmesiniň türkmen bagşylarydygy şübhesizdir. Şol döwürde Daşoguz hem-de Köneürgenç töwereginde bir tarapdan goňşy ýaşap, beýleki tarapdan berk aragatnaşykda bolan türkmen hem garagalpak bagşylary bu hyzmatdaşlykda esasy orny eýeleýärler. Bagşy hökmünde Berdagyň hem-de onuň gyzy Hürlimanyň repertuarynda birnäçe dessanlar we halk aýdymlyary bilen birlikde «Nejep oglan» dessany hem aýratyn orun eýeläpdir» [3, 294 s.]. K. Maksetowyň özi «Nejep oglan» dessanyny 1960-njy ýylda Garajan bagşydan ýazyp alypdyr we şol wariant Özbegistan Ylymlar akademiýasynyň Garagalpagystan bölüminiň golýazmalar hazynasynda saklanýar. Dessanyň garagalpakça nusga Garajan bagşy tarapyndan doly ýerine ýetirilipdir. Şondan soň garagalpak bagşylary «Nejep oglan» dessanyny baýlaşdyrmaga, käbir üýtgeşmeler girizmäge çalşypdyrlar. Häzirki wagtda garagalpak halkynyň höwes bilen diňleýän «Gyz Minaýym» atly aýdymy bagşylar hem-de aýdymçylar tarapyndan ýygý-ýygýdan ýerine ýetirilýär. Bu aýdym esasan «Nejep oglan» dessanynyň baş gahrymanlarynyň biri bolan Mylaýym gyzyň çeper keşbini özünde şöhlelendirýär. Dessanyň garagalpak nusgasynyň žanr aýratynlygy boýunça liro-epiki dessanlara ýakyndygy hem bellenýär [3, 293 s.].

Folklorşynas alymyň ýazmagyna görä, «Nejep oglan» dessanynyň Garajan bagşynyň ýerine ýetiren wariantyndaky esasy wakalar Aşyk Aýdyň pir we onuň şägirtleri Elbent, Nowruz, Genjemurat, Ezben bilen baglanyşykly wakalardan başlanýar. Piriň şägirtleriniň biri Elbent men-menlik edip, ussadyndan rugsatsyz bagşy bolmak isläp, eline saz guralyny alyp çykyp gidýär. Elbent bilen baglanyşykly wakalar dessanyň epizodlaryny düzýär we olaryň ählisi dessanyň sýužetini emele getirýär.

Garagalpak edebiýatyny öwreniji belli alym H. Hamidowyň «Шығыс тиллериндеги жазба дәреклер хәм XIX әсирдеги қарақалпақ шайырлары» [6] atly monografiýasynda «Elbent-Sona kyssasy» diýen at bilen getirilen dessanyň esasy wakalary Nejebiň ejesi we onuň öweý atasy barada bolup, dessanda Elbendiň Sona aşyk bolmagy hem-de oňa öýlenmegi beýan edilýär. Şeýle wakalaryň «Elbent-Sona kyssasy» eserinde beýan edilmegi dessanyň sýužetiniň «Aşyk Elbent» dessanynyň sýužeti bilen meňzeşdigini görkezýär. Dessanyň golýazmasy barada professor H. Hamidow şeýle maglumat berýär: «Bu kyssa

belli «Ýusupbek-Ahmetbek» kyssasy bilen birleşdirilipdir... Golýazmanyň başynda bir ýa-da iki sahypa ýok bolup, onuň gopan bolmagy ähtimal, olaryň ornunda bir sahypanyň iki tarapyna Magtymgulynyň «Bu dünýä», «Anda bar» hem-de «Gitdi» atly şygrylary ýazylan. «Elbent-Sona kyssasynyň» bu golýazmasynyň göwrümi gysga bolup, jemi 29 sahypadan ybaratdyr. Nusganyň başy ýok, şonuň üçin bu eser şygry bilen başlanýar» [6, 88 s.].

Häzirki wagtda «Garagalpak folklory» atly ýüz tomlugyň neşir edilmegi halk döredijilik eserlerini bir ýere jemläp okyjylar köpçüligine ýetirmekde uly ähmiýete eýe boldy. «Nejep oglan» dessany onuň 27–42-nji bölümlerinde neşir edildi. Dessandaky wakalar Adam atanyň peýda bolmagy hem-de saz sungatynyň ussady Aşyk Aýdyň piriň dünýä inmegi bilen başlanýar. Dessanyň wakalary Genje Garabag galasynda bolup geçýär hem-de şol ýeriň patyşasy Ädilhan bilen baglanyşykly wakalar dessanyň başynda beýan edilýär. Dessanyň esasy gahrymany Elbent bagşynyň Genje Garabag galasynda ýesir galan Sona atly gyza öýlenmegi bilen dessandaky wakalar ösüp başlaýar. Sonanyň ogly Nejebiň kemala gelmegi hem-de bagşy bolup ýetişmegi dessanyň sýužetiniň ösüşine täsir edýär. Netijede, Nejep oglanyň hem Elbent bagşynyň arasyndaky garşylyklar çylşyrymlaşýar. Nejep hünärini gowy ele alyp, ähli kynçylyklardan baş alyp çykýar. «Garagalpak folklory» atly neşirde ýerleşdirilen «Nejep oglan» dessanynyň kompozisiýasy kyssa hem-de şygry garyşdyrylyp, doly bir mazmuny emele getirýär [2, 279–280 s.].

Ylmy we edebi çeşmeler gözden geçirilende, «Nejep oglan» dessanynyň türkmençe nusgasynyň golýazmasynyň saklanyp galmandygy anyklandy. Dessanyň bize gelip ýetmeginde bagşylaryň uly hyzmaty bardyr. Türkmen bagşylarynyň ýerine ýetiren dessanlarynda, elbetde, käbir tapawutlar duýulýar. Dessanyň ähli wariantlarynyň sýužeti meňzeş bolsa-da, olar göwrümi boýunça tapawutlanýar.

Meşhur alym W.M. Žirmunskiý hem «Народный героический эпос» [7] atly işinde bu dessanyň epiki aýratynlyklary, sýužetiniň gurluşy we gahrymanlary bilen baglanyşykly pikirlerini beýan edýär we onuň halk döredijiligindäki ornuny aýratyn nygtaýar. 1960-njy ýylda türkmen alymy B. Ahundow «Nejep oglan» dessanyny jemläp, täzeden neşir etdirýär. Soňra türkmen folklorşynaslygynda «Nejep oglan» dessany boýunça ýörite ylmy işler alnyp barylýar. 1967-nji ýylda S. Gutlyýewa «Türkmen halk dessany «Nejep oglan» atly temadan kandidatlyk dissertasiýasyny goraýar [1].

«Nejep oglan» dessanynyň türkmen wariantlary, özbek we garagalpak nusgalary deňeşdirilip, olaryň arasynda meňzeşlikleriň hem, tapawutlaryň hem bardygy anyklandy. Meselem, özbekçe «Aşyk Elbent» dessanyndaky wakalar türkmen we garagalpak nusgalary bilen deňeşdirilende onda birnäçe tapawutlar ýüze çykaryldy. «Oshiqnoma» kitabyň 1-nji tomundaky özbekçe nusgasynda Elbent dünýä inenden kämillik ýaşyna ýetýänçä Aşyk Aýdyň pir tarapyndan goldanylýar. Dessanyň ahyrynda Elbent Sona gyza öýlenýär we maksadyna ýetýär. Türkmençe nusgasynda bolsa Elbendiň Sona gyza öýlenmegi bilen

baglanyşykly epizodlar «Nejep oglan» dessanyňyň başynda beýan edilýär. Şeýlelikde, Elbent bilen Nejebiň ataly ogul bolmagy, ikisiniň hem aýdym-saz bilen meşgullanmagy olaryň ykballaryny birleşdirýär.

«Nejep oglan» dessanyňyň mazmunyndan şuny anyk görmek bolýar. Bagşylar halk döredijilik eserlerini geljek nesillere ýetirmek üçin döwürleriň arasynda köpri hyzmatyny ýerine ýetiripdirler, olar halypa-şägirt mekdebinde terbiýelenipdirler. Şonuň üçin bagşylar, birinjiden, aýdym-saz sungatyny ösdürmäge çalyşsalar, ikinjiden, öwrenen hünärini öz şägirtlerine öwretmek, däbi dowam etdirmek, mekdep döretmek hyzmatyny ýerine ýetiripdirler, üçünjiden, aýdym-saz sungatyny gymmatly miras hökmünde soňky nesillere ýetirmek däbini dowam edipdirler.

Sözümizi jemläp aýtsak, «Nejep oglan» dessanyňyň sýužeti türki halklaryň arasynda giňden ýaýrapdyr. Dessanyň mazmunynda söýgi, batyrylyk, sabyrlylyk, zähmetsöýerlik, aýdym-saz sungatyna bolan yhlas, halkyň saza bolan söýgüsi beýan edilýär. Dessan bagşylaryň ýerine ýetirmeginde şu günlere gelip ýetipdir. «Nejep oglan» dessany türkmen, özbek we garagalpak bagşylary tarapyndan il arasynda aýdylyp, halkyň söýýän dessanyna öwürülipdir.

Kabul edilen wagty: 2026-njy ýylyň 16-njy apreli.

Edebiýat

1. Gutlyýewa S. «Nejep oglan» dessany. – Çärjew, 1990.
2. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 27-42-томлар. – Нөкис: Илим, 2011.
3. Мақсетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәретпелери. – Нөкис: Билим, 1996.
4. Мирзаев Т. Халқ бахшиларининг эпик репертуари. – Тошкент: Фан, 1979.
5. Ошиқ Нажаб // Ошиқнома: Хоразм достонлари. Нашрга тайёрловчилар Рўзимбоев С., Рўзимбоев Х., Матниёзова Н., Раимова Н. – Урганч, 2009.
6. Хамидов Х. Шығыс тиллериндеги жазба дәреклер ҳәм XIX әсирдеги қарақалпақ шайырлары. – Нөкис: Билим, 1991.
7. Жирмунский В.М. Народный героический эпос: сравнительно-исторические очерки. – М.: Гослитиздат, 1962. – 436 с.

SANLY BILIM ULGAMYNA DEGIŞLI ADALGALARYŇ UMUMYHALKY SÖZLER BILEN ARABAGLANYSYGY

THE INTERCONNECTION OF DIGITAL EDUCATION SYSTEM TERMS WITH COMMON FOLK VOCABULARY

ВЗАИМОСВЯЗЬ ТЕРМИНОВ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ С ОБЩЕНАРОДНОЙ ЛЕКСИКОЙ

TM

Gurbangül Myradowa, Döwletmämmed Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Türkmen dili kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylmylarynyň kandidaty

ENG

Gurbangul Myradova, the head of the Department of the Turkmen Language of Dovletmammad Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology

RU

Гурбангуль Мурадова, заведующая кафедрой туркменского языка Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат филологических наук

Annotasiýa

Makalada adalgalar bilen umumyhalky sözleriň arasyndaky tapawut ýüze çykarylýar. Şol bir sözüň umumyhalky söz hökmünde hem, adalga hökmünde hem peýdalanýandygyna, umumyhalky sözüň adalga, adalganyň hem öz gezeginde umumyhalky söze öwrülýän ýagdaýlaryna duş gelinýändigine üns çekilýär. Şundan ugur alnyp, deňeşdirilýän dil birlikleriniň meňzeş we tapawutly taraplaryny ýüze çykarmagyň zerurdygy bellenýär.

Makalada umumyhalky söz bilen adalganyň özboşlukly aýratynlyklary barada dilçi alymlaryň arasyndaky dürli garaýyşlar seljerilýär. Alymlaryň biri-birine gapma-garşylykly pikirleriniň olaryň adalganyň häsiýetine töwerekleýin çemeleşýändigine şaýatlyk edýän-

Annotation

The article highlights the distinctions between the terms and common folk vocabulary. It draws attention to instances where the same word can be utilized both as a common folk word and as a term, demonstrating cases where a common folk word evolves into a term, and conversely, a term transitions into a common folk word. Based on this, the necessity of revealing the similarities and differences between the compared linguistic units is emphasized.

The article analyzes various perspectives among linguists regarding the unique characteristics of common folk vocabulary and terminology. It is noted that the conflicting opinions of these scholars testify to their comprehensive approach to the nature

Аннотация

В статье рассматриваются различия между терминами и общеупотребительными словами. Отмечается, что одно и то же слово может использоваться как в качестве общеупотребительного слова, так и в качестве термина. Также подчеркивается, что общеупотребительное слово может трансформироваться в термин, а термин, в свою очередь, может переходить в разряд общеупотребительной лексики. На основе этого обосновывается необходимость выявления сходств и различий между сопоставляемыми языковыми единицами.

Анализируются различные взгляды ученых на специфику соотношения общеупотребительного слова и термина. Подчеркивается, что существующие противоположные мнения свидетельствуют о многогран-

digi bellenýär. Dilçi alymlaryň adalganyň anyk düşünjäni aňladýandygy bilen umumyhalky sözden tapawutlanýandygy, onuň göçme manyda ulanylmaýandygy baradaky pikirleri beýan edilýär.

of a term. The views of linguists regarding how a term differs from a common folk word due to its representation of a precise concept, as well as its lack of figurative usage, are presented.

ности природы термина. Излагаются взгляды лингвистов на четкое разграничение термина и общепотребительного слова, на специфику их семантики, а также на их использование в различных значениях.

Açar sözleri: türkmen dili, adalga, umumyhalky söz, sanly ulgam, degşirme derňew.

Key words: the Turkmen language, term, common folk word, digital system, contrastive analysis.

Ключевые слова: туркменский язык, термин, общепотребительное слово, цифровая система, сопоставительный анализ.

Türkmenistanyň Garaşsyz hem Bitarap döwlet derejesine eýe bolmagy bilen türkmen jemgyýetinde – syýasatda, ykdysadyýetde, medeniýetde bolup geçen özgerişler milli dilimiziň leksikasynda-da, terminologiýasynda-da öz beýanyňy tapýar. Döwlet dili hukugyna eýe bolan ene dilimizi öwrenmäge berilýän ünsüň güýçlenmegi bolsa onuň ylmy taýdan ýörite öwrenilmegi bilen berk baglanyşyklydyr. Bu türkmen diliniň terminologik meseleleriniň, hususan-da, sanly ulgama degişli adalgalaryň öwrenilişine-de degişlidir.

Dil biliminde adalganyň sözdügi we diliň leksik birliklere mahsus häsiýetiniň oňa hem degişlidigi bellenip geçilýär. A.A. Reformatskiý, B.A. Zweginsew, I.P. Kuzkin ýaly alymlar adalganyň we edebi diliň umumyhalky sözünüň aýratynlyklaryny yzarlap, olaryň biri-birinden tapawutlanýandygyny belleýärler. Meselem, A.A. Reformatskiý adalganyň umumyhalky sözden tapawutlydygyny, onuň manysynyň şol kontekstiň dereginini tutup bilýän meýdan bilen baglanyşykly emele gelýändigini belleýär [11, 48-51 s.]. R.A. Budagow adalganyň umumyhalky sözden özüniň bir manylylygy, aňladýan manysynyň takyklygy bilen tapawutlanýandygyny nygtaýar [5, 23 s.]. Munuň tersine W.M. Leýçik öz işlerinde adalgany umumyhalky söze garşy goýmagy makullamaýar. Ol adalgalary we umumyhalky sözleri gurluş taýdan hem çäklendirip bolmaýandygyny, adalgalaryň aýratyn morfologik alamatlarynyň hem, özboluşly söz ýasalýş usulynyň hem ýokdugyny, diňe käbir ylymlara degişli adalgalar ýasalanda aýry-aýry grammatik aýratynlyklaryň ýüze çykýandygyny belläp geçýär [9, 139 s.]. Şol bir wagtyň özünde W.M. Leýçik adalganyň umumyhalky söze garşy goýluş delilini inkär etmeýär. Adalganyň hyzmaty boýunça umumyhalk sözden tapawudynyň olary biri-birine garşy goýmak üçin ýeterlik esas däldigini, sebäbi onda gurluş we many jähetden hiç hili baglanyşygyň ýokdugyny belleýär.

G.O. Winokuryň «adalga üýtgeşik bir söz bolman, diňe aýratyn hyzmaty ýerine ýetirýän birlikdir» [6, 54 s.] diýen pikirine salgylanyp, W.M. Leýçik diliň umumyhalky sözünüň hem-de

adalganyň biri-birine garşy goýulmagynyň ýerlikli däldigine, çünki olaryň biriniň hyzmatyny beýlekisiniň ýerine ýetirip bilýändigine ünsi çekýär [9, 139 s.].

W.P. Danilenkonyň pikirine görä, adalganyň belgi hökmündäki häsiýeti diliň umumyhalky sözünüň häsiýetine doly laýyk gelmeýär, adalganyň bu häsiýeti umumyhalky söze garanda çylşyrymlydyr, adalga ýörite düşünjäni aňlatmaga hyzmat edýär, şol düşünje nähili serişde we haýsy ýollar arkaly aňladylýan bolsa, ol öz bitewüligini ýitirmeli däldir, onuň özboluşlygy hem şondadyr [7, 35 s.]. Adalganyň we umumyhalky sözünň özara baglanyşygy, mynasybeti baradaky garaýyşlar olaryň belli bir derejede meňzeşdigine şaýatlyk edýär. Şonuň bilen birlikde, adalganyň we edebi diliň umumyhalky sözünüň özara baglanyşyklydygyny, ol ýa-da beýleki terminologik ulgama degişli bolan adalganyň umumyhalky diliň düzümine girýändigini belläp geçmek ýerliklidir.

P.Azymowyň «Türkmen diliniň meseleleri» [2] atly işinde türkmen diliniň terminologik leksikasy barada gürrüň edilip, «...sözleriň bir topary ýeke many aňladýar. Beýle sözlere, esasan, terminler degişlidir. Terminiň manysy has konkret, başga tarapa çekmesiz bolýar. Düzgün boýunça, terminiň sinonimi-de bolmaly däl. ...Termin monosemantik häsiýete eýe bolsa-da, käwagtlar onuň ylmyň, tehnikanyň aýry-aýry ugurlary boýunça getirilmegi netijesinde, ol (termin) polisemantik häsiýete-de eýe bolup biler» [2, 152 s.] diýilýär we terminden edilýän talaplar bellenýär.

O. Akmämmadow «Türkmen diliniň terminologik leksikasy (formirlenişi we normalanyşy)» [1] atly işinde türkmen diliniň terminleriniň kemala gelşiniň we normalanyşynyň taryhy şertlerini düşündirýär. Terminleriň ulanylyşynyň kadalaşmagyna okuw kitaplarynyň, dürli gollanmalaryň, sözlükleriň, jemgyýetçilik-syýasy, ylmy-populýar edebiýatlaryň neşir edilmeginiň amatly şertleri döredýändigini belleýär. Awtor işinde terminleriň leksika-semantik aýratynlyklaryny açyp görkezýär we olaryň baýlaşyş çeşmelerini anyklaýar.

L.L.Kutina: «Sözünň adalga öwrülmege bilen onuň täze bir hyzmaty döreýär. Leksik ulgamyň birligi bolan sözünň adalga bolmagy üçin, ol öz häsiýetinde düýpli özgermeleri başdan geçirmelidir. Çünki onuň adalgalyk häsiýeti birnäçe semasiologik aýratynlyklaryň ýitip gitmegine ýa-da özgermegine getirýär» diýip ýazýar [8, 84 s.]. Bu ýagdaýy O. Akmämmadow hem şeýle düşündirýär: «...diliň ösüşinde inçe terminologik gurşawda hereket edýän (ulanylýan) ýa-da söz düzüminiň gurluşynda saklanýan adalgalaryň könelişmegi we kanunalaýyk hadysa hökmünde söz ulanylyşyndan çykmagy bolup geçýär. Bu leksik birlikleriň ösüşinde we sözlük düzüminiň baýlaşmagynda belli yz galdirýar. Netijede, leksik birlikleriň semasiologik häsiýetnamalaryndaky adalgalyk häsiýetleri döreýär we täze adalgalary peýda bolýar» [1, 12 s.].

Adalganyň umumyhalky söz bilen deňeşdirilmegi olaryň arasyndaky tapawudy anyklamaga ýardam edýär, sebäbi şol bir söz umumyhalky söz hökmünde hem, adalga hökmünde hem peýdalanylýar.

Umumyhalky sözüň adalga, adalganyň hem öz gezeginde umumyhalky söze öwrülýän halatlaryna duş gelinýär. Bu ýagdaý deňeşdirilýän dil birlikleriniň meňzeş we tapawutly taraplaryny ýüze çykarmaga mümkinçilik berýär.

Omonimiýa, antonimiýa ýaly leksika-semantik kategoriýalar hem adalgaşynaslyk üçin mahsus bolmadyk hadysadyr. Adalganyň aňladýan manysy, umumyhalky sözüň manysy ýaly, durmuşdaky predmetleriň, düşüňjeleriň atlaryny aňladýar. Adalga sözlem içinde gelende beýleki adalgalar ýa-da sözler bilen birlikde sözüň şol bir grammatik kanunlaryna tabyn bolýar.

Türkmen diliniň adalgaşynaslygynda hem adalga, hem umumyhalky söz hökmünde ulanylýan dil birlikleri köp gabat gelýär. Meselem, umumyhalky leksikadaky «gurçuk» «uzyn bedenini ýygryp hereket edýän, oňurgasyz bogun-bogun jandar» [4, 494 s.] diýen manyny aňladýan söz bolsa, sanly ulgama degişli adalgaşynaslykda «gurçuk» (*worm*) özbaşdak işläp bilýän, doly iş çaklamasyny tordaky beýleki hostlara ýaýradyp bilýän we kompýuter torlaryny bozup bilýän kompýuter programmasyny aňladýar [3, 14 s.].

Sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgaşynaslykda «habar» sözi ulanylýar. Onuň asly «biri ýa-da bir zat barada mälüm edilýän maglumat, aýdylýan gürrüň» manylaryny berýän atdyr [4, 536 s.]. «Habar» sözi sanly ulgam bilen baglanyşykly adalgaşynaslykda «elektron hasaplaýyş ulgamyndaky baýtyň çäklendirilen uzynlykdaky ýazgy setiri» diýen manyny aňladýar [3, 33 s.].

Dilçi alymlaryň arasynda edebi diliň umumyhalky sözleriniň, şeýle hem adalgalaryň ulanylyşy dogrusynda ençeme garaýyşlaryň bardygyny belläp geçmek gerek. Dilçi alymlaryň käbiri şeýle hadysalaryň adalgaşynaslykda ýol berilmesiz ýagdaýdygyny nygtaýar, käbir alymlar adalgaşynaslykda şeýle hadysalaryň ýüze çykýandygyny ykrar edip, olardan bütinleý saplanyp bolmaýandygy baradaky pikiri öňe sürýär. Alymlar adalgalara birmanylylyk häsiýetiniň mahsusdygyny, adalgalara göçme manynyň häsiýetli däldigini aýdýarlar. Adalgaşynaslykda, olardan edilýän talaplara garamazdan, adalga hökmünde ulanylýan köpmanyly sözler hem bar. Şeýle-de bolsa, adalganyň birmanyly bolmagyny gazanmak zerur hasaplanýar, sebäbi adalgaşynas D.S. Lottäniň belleýşi ýaly, «aýratyn hem bir adalganyň aňyrsynda dürli hasap ululyklary durýan mahalynda onuň köpmanylylygyny hasaba almazlyk ýalňyşlyga eltýär» [10, 29 s.]. Dilçileriň başga bir topary adalganyň ylmyň haýsy hem bolsa çäkli bir pudagynda ulanylmagynyň zerurdygyny belleýär. Olar her bir ylmy düşüňjäniň diňe bir at bilen atlandyrylmagynyň mümkin däldiginden ugur alyp, adalganyň ylmyň haýsy hem bolsa bir pudagynda many taýdan çäklendirilen bolmagyny öňe sürýärler. Şeýlelikde, adalganyň haýsy hem bolsa bir ugurda bir manyly bolup, özünden edilýän talaplary ödeýändigini tassyklaýarlar.

D.S.Lotte alymlaryň adalganyň birmanylylygy dogrusyndaky pikirlerini seljerip, iki toparyň hem belli bir derejede mamladygyny aýdýar. Alym: «Terminologiýanyň takyklygy üçin adalganyň oňositel birmanyly bolmagy, ylmyň bir pudagyň we şol pudaga has

ýakyn pudagyň çäginde birmanyly bolmagy ýeterlikdir» diýip belleýär. Ähli dilçi alymlaryň pikirine görä, adalga mahsus häsiýetleriň biri onuň birmanylylygydyr. Adalga anyk düşünjäni aňlatmalydyr. Adalga göçme manyda ulanylmaýar, ol özüniň anyk düşünjäni aňladýandygy bilen umumyhalky sözden tapawutlanýar.

Umumyhalky söz bilen adalganyň özboluşly aýratynlyklary barada dilçi alymlaryň arasynda dürli garaýyşlar henize çenli dowam edip gelýär. Alymlaryň biri-birine gapma-garşylykly bu pikirleri olaryň adalganyň häsiýetine töwerekleyin çemeleşýändigine şaýatlyk edýär.

Kabul edilen wagty: 2026-njy ýylyň 13-nji fewraly.

Edebiýat

1. Akmämmedow O. Türkmen diliniň terminologik leksikasy. – A.: Ylym, 1994. – 188 s.
2. Azymow P. Türkmen diliniň meseleleri. – A.: Ylym, 1969.
3. Kiberhowpsuzlyk adalgalarynyň sözlügi. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2019.
4. Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi. I tom. – A.: Ylym, 2016.
5. Будагов Р.А. Слово и его значение. – М., 1947.
6. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИФЛН. – 1939. – Т. 5. – №5.
7. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М., 1977.
8. Кутина Л.Л. Языковые процессы, возникшие при становлении научных терминологических систем // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – 85 с.
9. Лейчик В.М. Об относительности существования термина. – М., 1971.
10. Лотте Д.С. Основы научно-технической терминологии. – М., 1961.
11. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы. – М., 1968.

TÜRKMEN HALKYNYŇ MILLI MIRASYNDA GUÝULAR BILEN BAGLANÝŞYKLY ETNOGRAFIK ADALGALAR

ETHNOGRAPHIC TERMS RELATED TO THE WELLS IN THE NATIONAL HERITAGE OF THE TURKMEN PEOPLE

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ, СВЯЗАННЫЕ С КОЛОДЦАМИ, В НАЦИОНАЛЬНОМ НАСЛЕДИИ ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА

TM

*Mähri Halmuhammedowa,
Hydyr Derýaýew adyndaky
Mugallymçylyk mekdebinin
mugallymy*

ENG

*Mahri Halmuhammedova,
lecturer of Hydyr Deryayev
Pedagogical School*

RU

*Мяхри Халмухаммедова,
преподаватель
Педагогического училища имени
Хыдыра Дерьяева*

Annotasiýa

Makalada baý taryhy bolan türkmen halkynyň dünýä medeniýetine, dil bilimine uly goşant goşan halkdygy barada aýdylyp, onda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň eserlerinden, Mahmyt Kaşgarlynyň, Soltanşa Atanyýazowyň kitaplaryndan, ýurdumyzyň belli etnograf alymlarynyň ylmy işlerinden peýdalanyňyň ýetkinlik-ykdysady durmuşynda uly orun eýelän suw desgasy bolan guýular bilen baglanyşykly adalgalaryň ençemesine düşündiriş berilýär. Şeýle adalgalar bilen tanyşmak taryhçylar, etnograflar hem dilçi alymlar üçin möhüm bolup biler.

Annotation

The article discusses the Turkmen people, who have a rich history, have made a great contribution to the world culture and linguistics; it uses the works of the National Leader of the Turkmen people, our Hero-Arkadag, the books of Mahmyt Kashgarly, Soltansha Atanyyazov, and the scientific works of the famous ethnographers of our country, many terms associated with wells, which were water structures that played a significant role in the socio-economic life of our ancestors, are explained. Getting acquainted with such terms can be important for the historians, ethnographers, and linguists.

Аннотация

В статье подчеркивается богатая история туркменского народа, а также его значительный вклад в развитие мировой культуры и лингвистики. На основе трудов Национального Лидера туркменского народа, Героя – Аркадага, книг Махмуда Кашгарлы и Солтаншы Атаниязова, а также научных работ известных отечественных ученых-этнографов, приводится объяснение множества терминов, связанных с колодцами – водными сооружениями, игравшими важную роль в общественно-экономической жизни наших народов. Знакомство с подобной терминологией может представить большой интерес для историков, этнографов и ученых-лингвистов.

Açar sözleri: Gahryman Arkadagymyzyň eserleri, Mahmyt Kaşgarly, Soltanşa Atanyýazow, guýy, suw, adalga.

Key words: works of our Hero-Arkadag, Makhmyt Kashgarly, Soltansha Atanyyazov, well, water, term.

Ключевые слова: произведения Героя-Аркадага, Махмуд Кашгарлы, Солтанша Атаниязов, колодец, вода, термин.

Türkmen dili türkmen milletiniň milliliginiň nyşanydyr. Onuň gözbaşy müňýyllyklara uzaýar. Gadymylygy ykrar edilen ene dilimiz ähli düşünjeleri aňlatmaga ukyply baý dilleriň biridir.

Türkmen halkynyň taryhyna ser salanyňda, ata-babalarymyzyň durmuşynda kämil suwaryş desgasy bolan guýularyň ähmiýetiniň uly bolandygyna göz ýetirýärsiň. Türkmen halkynyň gündelik durmuşyna, gepleşik diline guýular bilen baglanyşykly birnäçe adalgalar ornaşypdyr. Guýular bilen baglanyşykly adalgalary öwrenmekde türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň «Döwlet guşy», «Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi», «Ömrümiň manysynyň dowamaty» atly eserleri aýratyn ähmiýetlidir. Türkmen durmuşynda möhüm orun tutýan guýular baradaky maglumatlar «Döwlet guşy» romanynyň içinden eriş-argaç bolup geçýär.

Türkmen dil biliminiň taryhyny öwrenmekde Mahmyt Kaşgarlynyň «Diwany lugatyt-türk» kitabynyň, S. Atanyýazowyň «Türkmen diliniň sözköki (etimologik) sözlügin», S. Atanyýazowyň, Ö. Gurbanowyň, P. Esenowyň «Halk geografik adalgalarynyň sözlügin» ähmiýeti örän uludyr.

Biz hem bu işimizde guýular bilen baglanyşykly adalgalary öwrenip, türkmen diliniň etnografik leksikasyna degişli maglumatlary beýan etmegi makul bildik.

Ak guýular – alaňlarda gazylyan guýular. Ak guýular çägäniň çendenaşa gyzyp, gijesine çalt sowamagy, çägedäki buglaryň suwa öwrülmegi we guýa syzyp ýygnanmagy netijesinde emele gelipdir [12, 41 s.]. Bu görnüşdäki guýular Üňüzaňyrsy Garagumda, Amyderýanyň kenarlarynda gurlupdyr.

Artezian guýy – burawlanyp gazylyp, suwy turba bilen ýeriň üstüne çykarylýan desga [5, 29 s.]. Şeýle görnüşli guýular irki döwürlerde ýüze çykyp, onuň ady Fransiýanyň Artua welaýaty bilen bagly döräpdir.

Bakam, bakan – guýularyň içine örülen gandymdyr tut agajy. Köp wagtyň geçmegi bilen ol suwuň düzümindäki duzlary sorup, garamtyl-goňur reňkli owadan we örän berk närsä öwrülipdir [4, 45 s.]. Ol örän berk bolupdyr. Ondan gamçynyň, hanjaryň, pyçagyň sapyny, gowanyň çiligini, hatda saç daragyny hem ýasapdyrlar.

Belik – gadymy türki dilde çuňlugy anyklamak, barlamak üçin ulanylan demirden ýasalan gural. Bu barada Gahryman Arkadagymyz «Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi» atly kitabynyň ikinji jildinde: «Belik – kerwen ýolunyň ugrundaky guýularyň çuňlugyny ölçeýän, suwuň näçe metr pesdedigini kesgitleýän enjam» [2, 422 s.] diýip belleýär.

Berekellaçylar. Guýy gazylanda, ýaşulular guýy ussalarynyň ýanyna gelip, içidiň puç çykmazlygyny arzuwlap, olaryň armasyny ýetiripdirler. Olar ussalara: «Çeşmäň göz bersin!», «Ömrüňize bereket!» diýen ýaly ýakymly arzuwlary aýdypdyrlar. Gahryman Arkadagymyz «Döwlet guşy» romanynda şeýle adamlary «berekellaçylar» diýip atlandyrýar. «Berekellaçy – agyr işlerde, esasan, gazy-haşar işlerinde işleýän adamlara ruhy goldaw bermek, agyr işden biraz ünsüni sowmak, gyzygyp işlemegini gazanmak üçin ýörite hakyna tutulan bimisil dilewar, wäşi, halk döredijiligini aşa gowy bilýän adam. Berekellaçy işläp duranlaryň ählisi eşider ýaly, gerek ýerinde aýdym, dessan aýdypdyr, saz çalypdyr, netijede, iş öndürijilikli bolupdyr» [1, 569 s.] diýip, türkmen halkynyň peýdaly işi döredijilikli gurnamagy başarandygyny nygtaýar.

Bogalyk. Gahryman Arkadagymyzyň «Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi» atly kitabynyň ikinji jildinde: «Bogalyk – kerwen ýolunyň ugrunda ýerleşen, suwunyň tagamy üýtgän, suwy bozulan guýy» [2, 422 s.] diýlip, adalga ylmy esasynda düşündiriş berilýär. Şeýle guýulara «gurruk guýy» hem diýipdirler.

Buljura. Gahryman Arkadagymyzyň «Döwlet guşy» romanynda: «Buljura – guýynyň ýerden ýokarky daş örülen, germew edilen bölegi» [1, 569 s.] diýlip, adalganyň mazmuny taryhy-etnografik taýdan düşündirilýär. Guýy gazylandan soň, ony ýerden tapawutlandyrmak we howpsuzlygy üpjün etmek üçin onuň agzyna guşaklyga çenli daşdan germew örülipdir.

Çah, çat ýa-da **çay** – gadymy oguz dessanlarynda «guýy» sözüniň atlandyrylyşy. «Çopanlar ol çah başyda suw tartar erdiler» [9, 307 s.]. Bu adalga bilen baglanyşykly Orta asyrlarda Beýik Ýüpek ýolunyň Amul (Türkmenabat) – Merw aralygynda «Kelleçah» diýen duralga hem bolupdyr.

Çekgeguýy – ýoluň, kerwensaraýlaryň ýa-da düşelgeleriň gapdalynda ýerleşen guýularyň atlandyrylyşy [5, 47 s.]. Şeýle guýulara «şerbet guýular», «muzanlyk» hem diýlipdir. Şerbet guýular has gelim-gidimli ýerde gurlan, köp adamyň peýdalanýan guýulardyr. Geçmişde ata-babalarymyz kerwenleriň geçýän ugrunda süýji suwly guýulary gazypdyrlar, baglary ösdürip ýetişdiripdirler. Şunuň bilen baglanyşykly il arasynda «Müň metjitden – bir geçit, müň geçitden – bir içit» diýen nakyl has ýörgünli bolupdyr.

Çeýkelsuw – suwy az berýän, gözi biten guýy [5, 48 s.]. Halkymyzyň arasynda şeýle guýular «kör guýular» diýlip hem atlandyrylypdyr.

Çöwlük – guýynyň düýbünde suw syzýan çäge diwarlarynyň ýykylmazlygy üçin gandym, selin ulanylyp edilýän ýörite süzgüç. Onuň bilen baglanyşykly ata-babalarymyz «Gapyrgasy odundan, her kim alar süýdünden» diýen mataly döredipdir.

Çuňňul – gumuň çuň gollarynda gazylan guýular [5, 58 s.].

Çyrla guýular – guýulara suwuň ýokardan şyrlap guýulýandygy üçin olar şeýle atlandyrylypdyr. Ýazyň ýagyşly günlerinde takyryň oýuna ýyganan suw joýajyklar arkaly guýa akdyrylypdyr. Bu barada Gahryman Arkadagymyz «Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýo-

lunyň ýüregi» kitabynyň ikinji jildinde: «Çyrla – Garagumda takyrlaryň pes ýerlerinde gazylýan, ýagyş-garyň suwunyň joýajyklar arkaly guýa akdyrylýan, suwy emeli süýjedilýän guýy. Suwuň ýokardan şyrlap guýulýandygy üçin hem «çyrla» ýa-da «şyrla» diýlip atlandyrylypdyr» [2, 422–423 s.] diýip belläp geçýär. Guýularyň bu görnüşine başgaça «takyrlý guýy» hem diýipdirler.

Çyrla görnüşli guýular Merkezi Garagumuň takyrlarynda we Günorta–Günbatar Türkmenistanyň ýerlerinde duş gelýär. Bu ýerlerde ýerleşen guýulardan Tilkiçyrla, Oýukly, Garryçyrla ýaly guýulary atlandyrmak bolar.

Damla guýular – gyrlaryň daşly we toýunsow ýerlerinde gazylan guýular. Damla guýularyň suwy ýeriň daşly gatlaklaryndan syzyp, aşak damyp ýygnanypdyr. Guýynyň ady «damja» sözünden gelip çykypdyr [4, 108–109 s.]. Ony çarwalar Merkezi Garagumuň gyrlarynda tomus paslynda, Günorta–Gündogar Garagumuň, aýratyn-da, Murgabyň çep kenarynda gyş möwsümünde ulanypdyrlar. Damla guýynyň ady bilen baglanyşykly Daşoguz welaýatynda Üňüzaňyrsyndaky Garagumda ýerleşen Damla obasy-da bar.

Dilme ýa-da **iýşme guýular** – suwa ýakyn çägesow ýerlerde, köplenç halatlarda deňiz kenarlarynda gazylýan guýy. Onuň çuňlugy 1-2 metr bolupdyr. «lýşme» diýen at «açmak», «ýarmak», «böwürmek» manylaryny aňladýar. Maňgyslak türkmenleriniň gepleşiklerinde oňa «yza» diýlipdir [4, 393 s.]. Bu guýularyň ady bilen baglanyşykly Hazar ýakasynda lýşme, Laýly iýşme, Agiýşme ýaly ýer atlary bolupdyr.

Dolluguýy – gumda suwy düýäniň güýji bilen çekilýän guýular [5, 63 s.]. Olaryň çuňlugy 70–80 metrden 100–120 metre çenli bolupdyr. Günbatar Türkmenistanda oňa «zolly guýy» diýipdirler. Has çuň guýulardan suw düýeleriň kömegi bilen çykarylypdyr. Guýudan suw çykarmakda işledilýän düýeleri «doly erkek» diýip atlandyrypdyrlar. Çuňlugy 60 metre ýetýän guýulardan bir düýäniň, 60-dan 120 metr aralykdaky guýulardan iki düýäniň, ondan çuň guýulardan iki-ikiden biri-biriniň yzyna tirkelen dört düýäniň kömegi bilen suw çykarypdyrlar. Düýeleriň kömegi bilen guýudan suw çykarmakda göwrümi ortaça 60–70 litr bolan gowa ulanylypdyr.

Etekguýy. Ýaýladan soň çöllügiň başlaýan ýerine «etekgum» diýlipdir [12, 92–93 s.]. Etekgumda gazylan guýular «etekguýy» diýlip atlandyrylypdyr.

Galyňguýy – ýogyn suwly, içmäge çala ýaramly, şorrak suwly guýular [5, 72 s.]. Şeýle guýulara «şorguýy», «şorsow» hem diýlipdir.

Gilwentler – guýy gazylanda guýy ussasyňyň gowa salyp beren topragyny çekýän adam, onuň ýanyndaky kömekçi.

Gol guýular – çuň bolmadyk, el ýetip duran guýular. Olaryň çuňlugy 3-den 5–6 metre çenli bolýar. Bu guýular Uly we Kiçi Balkan daglarynyň eteklerinde, Uzboýuň guran hanalarynda gazylapdyr.

Golajy guýular – duzly, ajy, içimlik üçin ýaramsyz suwly guýular [11, 193 s.]. Suwy ajy guýulara «ajyguýy» hem diýipdirler. Geograf M. Geldihanowyň maglumatlaryna görä,

golajy guýular Günorta–Gündogar Garagumda, Bathyzyň demirgazyk baýyrlyklarynda köp duş gelýär. Oňa mysal edip, Gyzylsakal, Diňli, Goşaja, Bagt, Çurçur, Ýylgynly we Geldi-baý guýularyny agzamak bolar [6, 151 s.].

Gowa – guýudan suw almak üçin ulanylan gabyň ady. Onuň bilen baglanyşykly türkmen halk döredijiliginde «Çömpül-çömpül at aşak, hem ýokary, hem aşak» diýen matall bar. Gowa düýäniň ýa-da öküziň derisinden taýýarlanypdyr. Mahmyt Kaşgarlynyň «Diwany lugatyt-türk» atly işinde oguzlaryň «gowa» sözünü ulanandyklary [7, 656 s.], gadymy türki şiweleriniň birinde bolsa oňa «susyk» diýendikleri dogrusynda aýdylypdyr [7, 277 s.]. Şeýle-de bu sözlükde «uruklyg gowa» diýen adalga gabat gelmek bolýar. Ol «ýüpli, urganly gowa» diýmegi aňladypdyr [7, 153 s.].

Gulaç. Guýy gazylanda, urgany taýýarlananda, esasan, gulaç ölçegi ulanylypdyr. Gahryman Arkadagymyz «Ömrümiň manysynyň dowamaty» kitabynda: «Bir gulaç diýlip bir ýarym metr çemesi uzynlyga aýdylýar» [3, 346 s.] diýip belläp geçýär. Iki gapdala gellen elleriň aralygyna deň bolan uzynlyk ölçeginiň «gulaç» diýen ady «gol aç» («açyk gollar», «ýazylan gollar») manysyny aňladýar. Muňa Mahmyt Kaşgarlynyň sözlüğinden «Bir gulaç parçyn – bir gulaç ýüpek mata» [7, 264 s.] diýen sözlemi mysal getirmek bolar.

Gumlular – guýulary gorap saklaýan, arassalaýan adamlar. Şahyr Mämmet Seýidowyň «Kesearkaç» romanynda gumlular barada şeýle maglumat berilýär: «Guýularyň ýagdaýyna gumlular beletdir. Guýynyň suwuny gowalap-gowalap çekersiň...» [8, 8 s.].

Guýy halallamak – guýyny arassalamak işi [13, 46 s.]. Geçmişde ata-babalarymyz ýylda bir gezek guýulary arassalamak däbini ýöredipdirler.

Guýy paşlamak. Eger guýa haýwan düşüp ölse, onda döp boýunça guýudaky ähli suwy çykaryp döküpdirler. Soňra ony ýene bir depim gazypdyrlar. Bu işe «guýy paşlamak» diýlipdir.

Guýynyň sogulmagy – guýynyň suwunyň kesilmegi. «Sogulmak» adalgasyny Mahmyt Kaşgarly sözlüğinde «suwy çekilen çeşme» diýip düşündirýär. «Bu suw ol tawrak sogulgan» – «Şu çalt sogulagan, siňegen suwdur» [7, 352 s.].

Guýy ussasy – guýy gazyan adam. Gahryman Arkadagymyz «Ömrümiň manysynyň dowamaty» kitabynda: «Guýy ussaçylygy hem kyn kärleriň biri» [3, 345 s.] diýip belleýär. Guýy ussalary il arasynda hormatlanýan, sarpa goýulýan adamlar bolupdyr.

Guzug – gadymy türki sözi bolup, «guýy» diýen manyny aňladýar. Mysal üçin: «Guzug-da suw bar, it burny tegmes» – «Guýuda suw bar, emma itiň burny ýetenok» [7, 273 s.]. «Guýy» adalgasy «guýug, guduk» görnüşlerde hem gabat gelýär [7, 618, 679 s.].

Han ýa-da **hon.** Otparazçylyk dininiň kitaby gadymy «Awestada» guýular şeýle atlandyrylypdyr [11, 185 s.].

Haýrabat – gadymy kerwen ýollarynyň, geçelgeleriň we şuna meňzeşleriň ugrunda haýyr-sogap üçin bina edilen kerwensaraýlar, sardabalar, gazylan guýular. Mysal üçin: Haýrabat, Haýrabatguýy.

Hoşap – süýji suwly guýularyň atlandyrylyşy. Şeýle guýulara «süýjüguýy», «şeker-guýy» hem diýlipdir.

Howdanly guýy – suw guýulýan howdany bolan guýular. Ol, esasan, çuň guýularda gurlupdyr. Howdandan mallary suwa ýakmak üçin nowa goýlupdyr [10, 208 s.]. Türkmenlerde «Guýusyna görä nowasy» diýen nakyl bar.

Kerki – guýy gazmak üçin ulanylan gural.

Küdün – guýy gazmakda peýdalanylan enjamyň bir görnüşi. Gahryman Arkadagymyzyň «Döwlet guşy» romanynda küdün iş guraly barada: «Küdün – ýol çekmekde, ýap, kâriz gazmakda gaty toprakly ýerleriň harsaň keseklerini owratmak üçin ulanylýan gural» [1, 571 s.] diýlip bellenip geçilýär.

Orpa. Gahryman Arkadagymyzyň «Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi» atly kitabyňyň ikinji jildinde: «Orpa – Garagumuň geçmesi kyn kerwen ýollarynda takyryň suwuny uzak saklamak üçin gazylýan agzy giň guýy – çukur» [2, 425 s.] diýlip, adalganyň mazmuny taryhy-etnografik taýdan düşündirilýär.

Örme guýular – içine berkitme edilen guýular. Gahryman Arkadagymyzyň «Döwlet guşy» romanynda örme guýy barada hem ýatlanyp geçilýär: «Mekdebiň ýokary tarapyny-da uzgam edip üç sany birmeňzeş ak jaý gurlupdyr. Bu başga ýerden gelip okadýan mugallymlar üçin gurlan ýaşaýyş jaýlarydy. Bu jaýlar bilen mekdebiň aralygynda buljuraly örme guýy görünýär. Örme guýynyň ýokarky çeteninde insizje uzyn sapak bilen daňlyp alýumin kürüşge goýlupdyr» [1, 13 s.].

Suwçy – çopanyň kömekçisi. Ol mallar guýudan suwa ýakylanda, guýynyň ýanynda durýar. Şahyr Mämmet Seýidowýň «Kesearkaç» eserinde: «Suwçy ýigidiň hereketlerine tabyn iner, ol «Çüýw!» diýende gidýär, «Gaýt!» diýende yza dönýär. Iner her gidip gelen-de, suwdan dolup çykýan äpet gowanyň suwy guýynyň başynda goýlan uzyn nowa dökülýärdi» [8, 51 s.] diýlip beýan edilýär.

Urgan – «uzyn ýüp» ýa-da «ýogyn ýüp» diýen manyny berip, guýudan suw almak üçin gowa berkidilen ýüpüň ady. «Urgan» adalgasyny Mahmyt Kaşgarly «uruk» görnüşinde ulanýar: «Uruklug gowa – ýüpli, urganly gowa» [7, 153 s.].

Üdek ýa-da **ödek guýular** – daş gatlakly gyryň gerişlerinde, gum eteklerinde gazylan guýular. Üdek guýular Merkezi, Günorta–Gündogar Garagumda, Demirgazyk–Günbatary we Üňüzaňyrsy Garagumuň gyrlarynda giňden duş gelipdir.

Ýyldyzboýly guýular. Il arasynda aýdylyşyna görä, ýeriň jümmüşine, ýüregine baryp ýetýän guýular şeýle atlandyrylypdyr. Olaryň çuňlugy ortaça 100 metrden 300-350 metre barabar bolupdyr. Ýurdumyzda iň çuň guýular Garabilde ýerleşip, olaryň ortaça çuňlugy 268 metre ýetipdir. Merkezi Garagumda, Günbatary–Gündogar Türkmenistanda çuňlugy 200-300 metrden geçýän guýulara häzirki döwürde hem duş gelmek bolýar.

Türkmen halkynyň guýy gazmak işi gözbaşyny münýýlyklardan alyp gaýdyp, asyrlaryň dowamynda kämilleşipdir. Ata-babalarymyz guýular bilen baglanyşykly milli

däp-dessurlary, yrym-ynançlary, adalgalary döredipdirler. Olar millilige ýugrulandygy bilen tapawutlanýar. Guýular bilen baglanyşykly adalgalaryň köpdürlüligi türkmen halkynyň guýy gazmagy kämillik derejesine ýetirendigini görkezýär.

Kabul edilen wagty: 2024-nji ýylyň 16-njy dekabry.

Edebiýat

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Döwlet guşy. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2013. – 576 s.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistan – Beýik Ýüpek ýolunyň ýüregi. II kitap. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2018. – 432 s.
3. Gurbanguly Berdimuhamedow. Ömrümiň manysynyň dowamaty. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2023. – 424 s.
4. Atanyýazow S. Türkmen diliniň sözköki (etimologik) sözlügi. – A.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2004. – 496 s.
5. Atanyýazow S., Gurbanow Ö., Esenow P. Halk geografik adalgalarynyň sözlügi. – A.: Ýlym, 2013. – 184 s.
6. Geldihanow M., Kulyýew A., Myratgeldiyew A. Türkmenistanyň fiziki geografiýasy. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2014. – 240 s.
7. Mahmyt Kaşgarly. Türki dilleriň diwany (Diwany lugatyt-türk). – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2022. – 776 s.
8. Seýidow M. Kesearkaç. – A.: Türkmenistan, 1987. – 384 s.
9. VIII–XVII asyr türkmen diliniň sözlügi. Üç jiltlik. I jilt. A–G. – A.: Ýlym, 2021. – 720 s.
10. Макеев П.С. Колодцы в Северо-Восточных Каракумах // Материалы комиссии экспедиционных исследований АН СССР. Сер. Туркменская. – Л.: Издательство АН СССР, 1930. – Вып. 20. – С. 202–212.
11. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. – М.: Мысль, 1974. – 382 с.
12. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М.: Мысль, 1984. – 652 с.
13. Этнография Туркменистана: Сб. статей / Отв. ред. А. Оразов. – А.: Ылым, 1993. – 120 с.

TARYHY ROMANLARYŇ ÝAŞ NESLI RUHY-AHLAK TAÝDAN TERBIÝELEMEDÄKI ÄHMIÝETI

THE IMPORTANCE OF HISTORICAL NOVELS IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION

ЗНАЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНОВ В ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

TM

*Oguljahan Sopyýewa,
Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň uly mugallymy*

ENG

*Oguljahan Sopyyeva, senior
lecturer of Dovletmammet Azady
Turkmen National Institute of
World Languages*

RU

*Огулджахан Сопыева, старший
преподаватель Туркменского
национального института
мировых языков имени
Довлетмаммета Азади*

Annotasiýa

Makalada Berkarar döwle-
tiň täze eýýamynyň Galkynyşy
döwründe ýaş nesli milli ruhda
terbiýelemek meselesine be-
rilýän üns, bu ugurda çeper ede-
biýatyň ähmiýeti barada gürrüň
edilýär. Garaşsyzlyk döwründe
döredilen taryhy romanlar bolan
Ý. Mämmediýewiň «Beýik Sel-
jukly», O. Ödäýewiň «Altynjan
hatyn», J. Mülkiýewiň «Seljuklar»
eserlerinde hereket edýän taryhy
şahsyýetleriň çeper keşpleri we
olaryň ýaşlary watançylyk ruhun-
da terbiýelemekdäki ähmiýeti
mysallaryň üsti bilen delillendi-
rilýär.

Annotation

The article discusses the
attention given to the issue of
educating the younger genera-
tion in the national spirit during
the Epoch of the Revival of the
New Era of the Powerful State,
and the significance of fiction
literature in this area. Through
specific examples, the paper
substantiates the artistic images
of historical figures acting in the
historical novels created during
the period of Independence –
such as “The Great Seljuk” by
Y. Mammediyev, “Altynjan Hatyn”
by O. Odayev, and “The Seljuks”
by J. Mulkiyev – and demonstra-
tes their importance in educa-
ting youth in the spirit of patri-
otism.

Аннотация

В статье рассматривается
вопрос воспитания молодого
поколения в духе националь-
ных традиций в эпоху Воз-
рождения новой эры могуще-
ственного государства, а также
значение художественной ли-
тературы в данном направле-
нии. На конкретных примерах
обосновывается важность па-
триотического воспитания мо-
лодежи через призму образов
исторических личностей, дей-
ствующих в таких исторических
романах периода независи-
мости как «Великие Сельджуки»
Я. Маммедиева, «Алтынжан
хатын» О. Одаева, «Сельджуки»
Дж. Мулькиева.

Açar sözleri: taryh, seljuklar, watançylyk, ýaş nesil, terbiýe.

Key words: history, Seljuks, patriotism, young generation, upbringing.

Ключевые слова: история, сельджуки, патриотизм, молодое поколение, воспитание.

Garaşsyzlyk ýyllary içinde türkmen edebiýaty täze ösüşlere eýe bolýar. Bu döwürde ýurdumyzda ýetilen sepgitler, durmuşyň dürli pudagynda gazanylan üstünlikler çeper edebiýatda öz beýanyny tapýar.

Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýolbaşçylygynda milli medeniýetimize we edebi mirasymyza aýawly garamak, ýaş nesli milli ruhda terbiýelemek, türkmen halkynyň ruhy gymmatlyklarynyň esasynda täze döwlet we jemgyýetçilik ýörelgesini kemala getirmek meselesine uly üns berilýär. Hormatly Prezidentimiziň: «Watan bolsa onda ýaşaýan adamlary bilen Watandyr. Onuň nesilleri birleşdirýän taryhynyň hem-de nesilleriň geljegi hakyndaky maksatlarynyň bitewüligi bardyr» [1, 81 s.] diýip belleýşi ýaly, döwrüň möhüm meselelerini çözmekde türkmen taryhy, ýaşuly nesliň pähim-paýhasa ýugrulan öwüt-ündewleri, görüm-göreldesi ebedi mekdep bolup hyzmat edýär. Watanymyzyň kuwwatly, geljegimiziň aýdyň bolmagy üçin ýaş nesliň ahlak taýdan päkligini, ruhy sagdynlygyny gazanmak, olarda watansöýüjiligi terbiýelemek we ösdürmek meselesi baş wezipedir. Ýaşlary milli ruhda terbiýelemekde halkymyzyň şöhratly geçmişiniň, edim-gylymynyň, döp-dessurynyň gymmatly hazynadygy äşgär hakykatdyr. Şonuň üçin hem türkmen halkynyň taryhynda «beýik» adyny alan türkmen döwletleriniň berk hem kuwwatly bolmagy üçin, halkynyň erkin, asuda ýaşamagy üçin uly işler eden taryhy şahsyýetleriň bitiren hyzmatlaryny öwrenmek we halka ýetirmek şu günüň möhüm wezipeleriniň biridir.

Garaşsyzlyk ýyllarynda Seljuk türkmen döwleti barada hem-de bu döwrüň durmuşyndan söz açýan birnäçe çeper eserler ýazyldy. Bu eserlerde hereket edýän taryhy şahsyýetleriň halky üçin biteren hyzmatlary häzirki döwürde ýaşlary watançylyk ruhunda terbiýelemegiň nusgasydyr.

Taryhda uly yz galdyran Seljuklar döwleti barada ýazylan eserlerden Ý. Mämmediýewiň «Beýik Seljukly» [2], O. Ödäýewiň «Altynjan hatyn» [4], J. Mülkiýewiň «Seljuklar» [3] romanlaryny görkezmek bolar. Bu romanlaryň halkyň taryhyny, medeniýetini, döp-dessuryny öwrenmekde, şol döwürde dünýä halklary bilen gatnaşyklaryna göz ýetirmekde ähmiýeti uludyr. Çünki bu romanlarda halkyň taryhy, medeniýeti we filosofik garaýyşlary giňişleýin beýan edilýär.

Taryhçy alym hem ussat ýazyjy Ý. Mämmediýewiň «Beýik Seljukly» atly romanyny XI asyr türkmen durmuşyna ýüzlenilýär we şol döwrüň taryhy wakalarynyň üsti bilen durmuş hakykaty çeper beýan edilýär. Romanda Oguz hanyň guran beýik imperiýasyny dikeltmekde, dagynyklyga düşen halky bir bitewi döwlete birikdirmekde Seljuk begiň

agtyklary Çagry beg bilen Togrul begiň alyp baran işleriniň giňişleýin çeper beýany bilen ýüzbe-ýüz bolýarys. Eserde olaryň topar-topar bolup alamançylyk bilen meşgullanyp ýören atly-ýaragly ýigitleriň başyny jemläp, olary döwlete, ile-güne bähbitli işe gönükdirmekleri, goşun jemlemekleri, goňşy halklar bilen ylalaşykly ýaşamak üçin edýän aladalary, her işde halk bilen maslahat etmekleri, kerwen bilen gidip, Oguz hanyň kowumларыnyň ýaýran ýerlerini görmekleri, beýik döwletleriň gurluşyny we edara edilişini öwrenmekleri çeper beýan edilýär.

Bu romanda Seljuk begiň ogullarynyň, onuň agtyklary Togrul beg bilen Çagry begiň görkezen edermenlikleriniň beýany ýaş nesli ahlaklylyk, watansöýüjilik ruhunda terbiýelemekde uly ähmiýete eýedir.

Seljuklaryň gaznalylar bilen Daňdanakandaky söweşi J. Mülkiýewiň «Seljuklar» romanynda, O. Ödäýewiň «Altynjan hatyn» romanynda öz çeper beýanyny tapýar. Togrul begiň pähim-parasatlylygy, şeýle hem söweş tilsimlerini ýerlikli ulanmagy netijesinde az sanly seljuk goşuny bilen ägirt köp sanly, ykjam ýaraglanan gaznaly goşunynyň ýeňlişe sezewar edilişi ynandyryjy suratlandyrylýar. Seljuk goşunларыnyň hataryndaky ýigitleriň watansöýüjiligi, mertligi, edermenligi şu günki nesil üçin hem görelde mekdebidir. J. Mülkiýewiň «Seljuklar» romanynda beýan edilýän bir waka ünsüňizi çekesimiz gelýär. Çagry beg duşmanyň düşläň ýerine gizlin baryp, otly ýaý atýar. Dagdan barýan ýigitleriň biriniň aýagy taýyp ýykylýar. Ol gaýada bir daşdan ýapyşyp, asyl-asyl bolup galýar. Ýigitleriň uzadýan elleri oňa ýetenok. Şol wagt zyzyndan gelýän ýigitleriň bir gozgalaň tapanyňy duýup, Çagry beg şol ýere gelýär. Bilindäki gaýyş guşagy çözüp, sallanyp duran ýigide tarap uzatmakçy bolýar. Ýöne ol guşagy sallap ýetişmeýär. Begiň iň soňky gören zady, elleri daşdan sypyp, garaňky jülgä gaýyp giden ýigidiň peträp duran gözleri bilen berk ýumulgy dodaklary bolýar.

Duşman golaýdy. Sähel goh-galmagalyň bularyň üstüni açmagy mümkindi. Şoňa düşünen ýaş ýigit goýy tümlügiň içine, ajalyň gujagyna sessiz-üýnsüz siňip gidýär [3, 65 s.].

Eserde beýan edilýän bu wakada Watan goragyna çykan ýigidiň uçut gaýadan gaýdyp barýan wagtynda-da sähelçe sesiň çykmagynyň hem duşmanyň olaryň ýerini duýmagynyň mümkindigini ýadyndan çykarmaýandygy görkezilýär. Bu bolsa esger ýigitleriň Watany goramak ugrunda öňde goýan maksatlarynyň öz janyndan hem ileri durýandygyny subut edýär.

Görnüşi ýaly, Çagry begiň ýigitlerine Watanyň mukaddesligini, onuň goragy üçin iň soňky demiňe çenli janyňy gaýgyrman göreşmelidigini düşündirip oturmagyň zerurlygy ýok. Çünki olaryň ganynda, kalbynda, aňynda Watan mukaddesligi, Watan söýgüsi möwç urýar. Watan üçin, erkinlik üçin aýaga galan ýigitleriň hemmesi öňde goýan maksatlaryna ýetmek üçin janларыny hem gurban etmäge taýýar. Romanyň beýleki bölümlerinde hem gahrymanларыň watansöýüjilik häsiýetlerini açýan şular ýaly

wakalar köp. Şeýle wakalaryň üsti bilen batyr, edermen türkmen ýigitleriniň merdana keşbi göz önünde aýdyň janlanýar.

Romanlarda seljuklaryň beýik ýeňişleriniň beýan edilmeginiň ösüp gelýän ýaş nesilde türkmen halkynyň şöhratly taryhyna bolan buýsanjy ösdürmekde, olara ruhy-ahlak, watançylyk terbiýesini bermekde örän uly hyzmaty bar.

Hormatly Prezidentimiz ýaş nesli milli ruhda terbiýelemek meselesine aýratyn üns berýär. Ata-babalarymyzdan miras galan we şu günlere çenli dowam edip gelýän döredijilik, adatlar şu günki nesle ruhy-ahlak terbiýesini bermekde örän uly ähmiýete eýedir. Şu nukdaýnazardan bu taryhy romanlaryň üçüsi hem milli ruha ýugrulan eserlerdigi bilen tapawutlanýar. Olarda türkmen maşgalasyna mahsus bolan häsiýetler inçelik bilen yzarlanýar. Maşgalada uly hormat goýmak, ondan maslahat almak, bir işiň başyny tutmak üçin ýaşullardan rugsat soramak, pata almak, dogan-gardaşlaryň sylamak hem goltgy bermek, olar bilen agzybir ýaşamak ýaly meseleler özüniň çuň beýanyňy tapýar. J. Mülkiýewiň «Seljuklar» romanynda Togrul beg bilen Çagry begiň Gaznaly soltany Mesudyň güýçli goşunyna garşy söweşe çykmazyndan öň Mäne babadan maslahat sorap, ondan ak pata almagy bu aýdylanlara mysal bolup biler:

«...Abu Seýit Abulhaýyr seljuk beglerini hormat bilen garşy aldy. Begler ýadawdylar, olaryň ýüz-gözleri näçe gününň ukusyzlygyndan ýaňa gamaşyp durdy. Ýöne olaryň edýän işlerine ynamlary güýçlüdi. Olara nähili-de bolsa bir içki ynam güýç berýärdi. Ýöne olara has-da güýçli ynam gerekdi. Şol ynam üçinem seljuk begleri bu gün, ýagdaýlarynyň has kynlaşan günleri şyhyň ýanyna gelipdiler. Olar şyhyň ýanyna edýän işlerine pata almak üçin gelipdiler...

Abu Seýit Abulhaýyr birsellem başyny aşak salyp oturdy-da, ýüzüni göterdi. Ol nazary bilen gözläp Çagry begi tapdy:

– Horasana sen eýelik edersiň...

Çagry begiň ýadaw ýüzi ýagtylyp gitdi. Onuň barmaklary özünden biygtyýar gylyjynyň sapyny berk gysymlady.

Şyhyň ýüzüni Togrul bege dogrulady:

– Yrak seniňki bolar...

Togrul begiň göwresine bir ýerden nähilidir bir güýç gelip goşulan ýaly boldy. Onuň daýaw göwresi diklenip, eginleri ýaýrap gitdi.

Bu sözler şyhyň seljuk beglerine ak patasydy...» [3, 85–88 s.].

Taryhy romanlarda öz beýanyňy tapýan şular ýaly asyly döpleriniň ýaşlary milli ruhda terbiýelemekde ähmiýeti örän uludyr.

Biz geçmişde türkmen halkynyň terbiýe ýolunyň gözbaşynyň arassa ahlak sypata, sagdyn ruha eýe bolandygyny bilýäris. Ýaşuly nesliň ýaşlara edep-terbiýe bermek meselesine inçelik bilen çemeleşendigine-de göz ýetirýäris. Olar perzentlerini süňni halal, päk ahlakly, ynsaply, adamkärçilikli, halaly haramdan saýgarmagy başaryan,

işeňňir, edep-ekramly, ar-namysly, watansöýüji ynsanlar edip terbiýeläp ýetişdirmek üçin elden geleni gaýgyrmandyrlar. Ý. Mämmediýewiň «Beýik Seljukly» atly romanynyň Seljuk begiň keşbinde hem şeýle häsiýetli ýaşulyny görmek bolýar. Onuň keşbinde jemlenen bu häsiýetler nesilleriniň geljegi üçin uly alada edýän, pähim-parasatly, ynsanperwer türkmen ýaşulusynyň milli häsiýetini açyp görkezýär. Ol her bir işi halk bilen maslahatlaşyp, olaryň ylalaşygy esasynda durmuşa geçirýär. Agtyklaryny öz göreldeşi bilen terbiýeleýär. Muny onuň sanalgysy dolup, ýagty jahan bilen hoşlaşmaly wagty agtyklaryna edýän sargydynda hem görmek bolýar:

«...Seljuk beg etjek sargytlaryndan özüniň has wajyp görýänlerini aýtdy:

– Her hili jemagatyň arasyna düşersiňiz... Dilewary, görklüsi, başarjaňy kändir... Öwreniň, emma türkmenligiňizi saklaň... Pugta saklaň. Şundan göwnējaý,.. şundan päk jemagat,.. ynsany ahлага... şundan wepadar millet ýokdur. Sizi şeýtany ýol bilen aljak bolarlar... Emma türkmen bir azm ursa,.. bir dyza ýanasa... şol ýeter. Türkmenligiňizde galyň!» [2, 129 s.].

Seljuk soltanyň ýurt edinmek, garaşsyz döwlet gurmak we ony gara güýje baýrynman, adalatly dolandyrmak, halka hoşniýetli bolmak baradaky pikirlerini agtyklary Çagry bilen Togrul dowam edýär. Şunuň ýaly kämil nesli terbiýelemek baradaky türkmeniň asylyly däpleriniň dowam etdirilişini O. Ödäýewiň «Altynjan hatyn», J. Mülkiýewiň «Seljuklar» romanlarynda hem görmek bolýar. Bu romanlarda Togrul begiň ýeňişli ýörişleriniň soltan Alp Arslan tarapyndan dowam etdirilişi çeper beýan edilýär.

O. Ödäýewiň «Altynjan hatyn» atly romanynyň Togrul begiň Mahmyt Gaznalynyň pähim-parasatyna goýýan hormaty okyjynyň üns merkezine çykarylýar. Mahmyt Gaznalynyň ýurdy dolandyrmakdaky tejribesini öwrenmegi, onuň «Pentnama» kitabyny okamagy Togrul begiň gözýetimini giňeldýär. Onuň Mesut soltan bilen gatnaşyklaryndaky ruhy çaknyşygy uly söweşe, gazaply çaknyşyga ýazýar. Togrul beg Mesut Gaznalynyň san taýdan agdyk bolan goşunyna garşy söweşde täsin söweş tilsimleri bilen garşydaşyny ýeňlişe sezewar edýär. Ine, şu söweşde hem Togrul begiň hakyky gahrymançylyk sypaty, pähim-parasaty, gaýduwsyzlyk, mertlik, serkerdelik häsiýeti doly ýüze çykýar. Onuň häsiýetinde jemlenen bu sypatlaryň ýaş nesilde edermenligi, mertligi, gahrymançylygy terbiýelemekde uly ähmiýeti bar.

«Altynjan hatyn» romanynyň Togrul beg bilen Altynjanyň maşgala gatnaşyklaryna hem uly orun berilýär. Altynjan Togrul begiň aýaly. Ol gerek ýerinde Togrul begiň ýakyn maslahatçysy, naýyby, nedimi. Onuň keşbinde ýaryna wepaly, zerur bolsa, adamsy üçin janyny bermäge hem taýýar türkmen zenanynyň keşbi şöhlelenýär. Togrul begiň aýalyna goýýan hormatynda, Altynjanyň hem ýanyoldaşyna bolan sarpasynda türkmen maşgalasyna mahsus häsiýetleri görmek bolýar.

J. Mülkiýewiň «Seljuklar» romanynyň seljuk soltany Togrul beg aradan çykandan soň, Alp Arslanyň ýurdy dolandyryşy, onuň ýörişleri barada giňişleýin gürrüň edilýär.

O. Ödäýewiň «Altynjan hatyn» atly romanynda hem Alp Arslanyň ýurdy dolandyryňan kämil şahsyýet, söweşiji serkerde bolup ýetişmeginde Togrul begiň, Altynjanyň edýän aladalary giňişleýin beýan edilýär. Romanda ýazyjynyň türkmen döp-dessurlary, yrym-ynançlary bilen baglanyşykly wakalaryň ýerlikli ulanylmagy eseriň milli äheñini has hem güýçlendirýär.

Ýokarda gürrüňi edilen romanlar okyja seljuklar döwrüniň wakalaryny, durmuşyny, ýaşayşyny, halkyň şol döwürdäki ýagdaýyny göz önüne getirmäge uly mümkinçilik berýär.

Garaşsyzlyk döwründe döredilen bu romanlarda beýan edilýän türkmen halkynyň taryhynda bolup geçen söweşlerde aýry-aýry şahsyýetleriň görkezen edermenlikleri ýaşlarda watansöýüjiligi ösdürmäge ýardam etse, taryhy şahsyýetleriň Watana, maşgala, il-halka, dost-ýara wepalylyk häsiýetleri olarda belent adamkärçilik, arassa ahlaklylyk, päk söýgä wepalylyk, dostluk duýgularynyň kemala gelmeginde we ösmeginde uly ähmiýete eýedir.

Kabul edilen wagty: 2025-nji ýylyň 22-nji sentýabry.

Edebiýat

1. Serdar Berdimuhamedow. Änew – müňýyllyklardan gözbaş alýan medeniýet. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2024. – 448 s.
2. Mämmediýew Ý. Beýik Seljukly. Roman. I kitap. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2021. – 376 s.
3. Mülkiýew J. Seljuklar. Roman. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2010. – 294 s.
4. Öde O. Altynjan hatyn. Roman. I-II kitap. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2012. – 446 s., 488 s.

LANGUAGE TRANSFORMATION IN THE DIGITAL ERA: CONTEMPORARY LINGUISTIC ISSUES AND PERSPECTIVES

SANLY EÝÝAMDA DILIŇ ÖZGERIŞI: HÄZIRKI ZAMAN LINGWISTIK MESELELERI WE GELJEKKI UGURLAR

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЯЗЫКА В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: СОВРЕМЕННЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

TM

*Mohinur Ibrohimowa,
Özbek döwlet dünýä dilleri
uniwersitetiniň mugallymy
(Özbekistan Respublikasy)*

ENG

*Mokhinur Ibrokhimova,
lecturer of Uzbekistan State
World Languages University
(The Republic of Uzbekistan)*

RU

*Мохинур Иброхимова,
преподаватель Узбекского
государственного
университета мировых языков
(Республика Узбекистан)*

Annotasiýa

Makalada tehnologiýanyň çalt depginde ösmeginiň diliň ösüşine täsiri barada gürrüň edilýär we ýüze çykýan meseleler seljerilýär. Sanly tehnologiýalaryň diliň leksikasyna, grammatikasyna we gepleşik diline ýetirýän oňyn we oňaysyz täsiri öwrenilýär. Onuň diliň ösüşine goşant goşýandygy, şol bir wagtyň özünde lingwistik takyklygy we medeni özboluşlylygy saklamakda kynçylyk döredýändigini görkezilýär. Tehnologik ösüşi doly ornaşdyrmak bilen bir hatarda, dil kadalaryny gorap saklamak üçin deňagramly çemeleşmäniň zerurdygy baradaky netijä gelinýär.

Annotation

The article discusses the impact of rapid technological development on the transformation of language and analyzes the emerging issues. The positive and negative impacts of digital technologies on the lexicon, grammar, and spoken form of language are examined. It is demonstrated that while it contributes to the evolution of language, it simultaneously poses challenges in maintaining linguistic accuracy and cultural identity. Concludes that while fully integrating technological advancements, a balanced approach is necessary to preserve linguistic norms.

Аннотация

В статье рассматривается влияние стремительного развития технологий на эволюцию языка и анализируются возникающие в связи с этим проблемы. Исследуется позитивное и негативное воздействие цифровых технологий на лексику, грамматику и разговорную речь. Показано, что, способствуя развитию языка, технологии одновременно создают трудности для сохранения лингвистической точности и культурной идентичности. Обосновывается необходимость сбалансированного подхода, который позволит активно внедрять технологические достижения, сохраняя при этом языковые нормы.

Açar sözleri: sanly dil bilimi, diliň özgerişi, sosial torlaryň dili, emeli aň, aragatnaşyk, dil özgerişleri.

Key words: digital linguistics, language transformation, social media language, artificial intelligence, communication, linguistic changes.

Ключевые слова: цифровая лингвистика, трансформация языка, язык социальных сетей, искусственный интеллект, коммуникация, лингвистические изменения.

Introduction

In the 21st century, digital technologies have become an integral part of everyday life, significantly influencing communication processes and language use. The rapid expansion of the internet, social media platforms, and artificial intelligence tools has led to noticeable transformations in linguistic behavior. Language, as a dynamic and adaptive system, responds quickly to these technological changes, resulting in new forms of expression and communication strategies.

One of the major challenges for modern linguistics is to understand how digital environments reshape language structure and usage. In particular, the increasing prevalence of online communication has led to the emergence of shortened forms, hybrid linguistic structures, and new lexical items. These developments raise important questions about the future of language norms and the preservation of linguistic culture.

The aim of this article is to analyze the transformation of language in the digital era, identify key linguistic issues associated with this process, and evaluate their implications for communication and society. The study also seeks to highlight both the benefits and the potential risks of these changes.

Literature Review and Methodology

Literature Review

The study of language in digital environments has gained increasing attention in modern linguistics. Scholars such as David Crystal have introduced the concept of "internet linguistics", emphasizing that online communication creates unique linguistic forms that differ from traditional spoken and written language [2]. According to Crystal, digital communication is characterized by brevity, informality, and creativity [3].

Other researchers have explored the role of social media in shaping language use, highlighting the emergence of new vocabulary, abbreviations, and hybrid expressions [5]. In addition, Naomi Baron argues that mobile and online communication systems alter structural choices and social protocols in writing [1]. Furthermore, studies on artificial intelligence and natural language processing demonstrate how machine-generated language influences human communication patterns, shifting the traditional educational boundaries in monolingual learning environments [4].

Methodology

This research is based on qualitative analysis of linguistic data derived from digital communication platforms, including social media and online messaging systems. The study employs the following methods:

Comparative analysis of traditional and digital language forms

Descriptive analysis of linguistic changes in online communication

Observational method based on real-life digital discourse

These methods allow for a comprehensive examination of how language evolves in response to technological advancements.

Results

1. Simplification of Language in Digital Communication

The findings indicate that digital communication often leads to the simplification of language. Users tend to shorten words, omit grammatical markers, and reduce punctuation in order to increase communication speed.

For example:

"thank you" → "thx";

"see you later" → "c u l8r".

While these forms enhance efficiency, they may negatively affect linguistic accuracy and formal writing skills.

2. Emergence of New Lexical Units

Digital environments contribute to the rapid creation and spread of new vocabulary. Borrowings from English, especially in non-English-speaking contexts, are becoming increasingly common. Terms such as "post", "like", "share" and "stream" are widely used across different languages.

This phenomenon enriches language but also raises concerns about linguistic purity and the dominance of global languages.

3. Influence of Artificial Intelligence on Language Use

Artificial intelligence plays a significant role in shaping modern communication. Tools such as automated translation systems, chatbots, and writing assistants facilitate language use and learning.

However, these technologies are not always context-sensitive and may produce inaccurate or unnatural expressions. This limitation highlights the need for critical use of AI in linguistic contexts.

Discussion

The results demonstrate that digital technologies have a dual impact on language. On the one hand, they promote innovation, accessibility, and efficiency in communication. On the other hand, they may lead to the erosion of traditional language norms and reduce the quality of written communication.

One of the key issues is the increasing use of informal language in formal contexts, particularly among younger generations. The widespread use of abbreviations and mixed-language expressions (code-switching) reflects a shift in linguistic behavior that may have long-term consequences.

From a sociolinguistic perspective, these changes also affect cultural identity. Language is closely tied to cultural heritage, and its transformation may influence how individuals perceive and express their identity.

Therefore, it is essential to develop strategies that balance technological innovation with the preservation of linguistic standards. Educational institutions play a crucial role in promoting language awareness and encouraging proper language use in both digital and traditional contexts.

Conclusion

In conclusion, the transformation of language in the digital era is a complex and multifaceted process. Digital technologies, including social media and artificial intelligence, significantly influence how language is used, learned, and perceived.

The study shows that while these changes enhance communication efficiency and foster linguistic creativity, they also pose challenges for maintaining language norms and cultural identity. The simplification of language, the emergence of new vocabulary, and the influence of AI are key aspects of this transformation.

To address these challenges, a balanced approach is necessary. Technological tools should be used to support, rather than replace, traditional language practices. Future research should continue to explore the interaction between language and technology in order to better understand the evolving nature of communication in the digital age.

Accepted on: April 30, 2026.

References

1. Baron N. Always on: Language in an online and mobile world. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 304 p.
2. Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 304 p.
3. Crystal D. Txtng: The Gr8 Db8. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 256 p.
4. Barduhn S. Developing cross-cultural awareness in the monolingual classroom // British Council. – 2014. – URL: <https://www.teachingenglish.org.uk> (Accessed: 13.06.2026).
5. Herring S. Discourse in Web 2.0: Familiar, reconfigured, and emergent // Language@Internet. – 2013. – Vol. 10. – Art. 1. – P. 1–30.

АХАЛТЕКИНСКИЙ КОНЬ В ТУРКМЕНСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ: ОБРАЗ, СИМВОЛИКА И ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ С РУССКОЙ И ТАТАРСКОЙ ТРАДИЦИЯМИ

AHALTEKE BEDEWI TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGINDE: KEŞBI, SIMWOLIKASY HEM-DE RUS WE TATAR FOLKLOR DÄPLERI BILEN TIPOLOGIK MEŇZEŞLIKLER

THE AKHAL-TEKE HORSE IN THE TURKMEN FOLKLORE: IMAGE, SYMBOLISM AND TYPOLOGICAL PARALLELS WITH RUSSIAN AND TATAR TRADITIONS

TM

*Lenar Galiýew,
Naberežnyýe Çelny döwlet
mugallymçylyk uniwersitetiniň
rektorlygynyň goşmaça bilim
boýunça geňeşçisi, sosiologiýa
ylymlarynyň kandidaty (Russiýa
Federasiýasy)*

*Maksat Bugraýew,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli dünýä
dilleri institutynyň Rus dili we
edebiýaty fakultetiniň dekany
(Türkmenistan)*

ENG

*Lenar Galiyev,
Advisor to the Rectorate for
Continuing Education of
Naberezhnye Chelny State
Pedagogical University, Candidate
of Sociology (the Russian
Federation)*

*Maksat Bugrayev,
Dean of the Faculty of the Russian
Language and Literature of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages (Turkmenistan)*

RU

*Ленар Галиев,
советник при ректорате
по дополнительному
образованию
Набережночелнинского
государственного
педагогического
университета, кандидат
социологических наук
(Российская Федерация)*

*Максат Буграев,
декан факультета русского
языка и литературы
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммета Азади
(Туркменистан)*

Annotasiýa

Makalada ahalteke bedewiniň türkmen halkynyň halk döredijilik we epos дәplerindäki keşbi atyň rus we tatar folkloryndaky keşpleri bilen deňeşdirilip öwrenilýär. Işiň maksady bu keşbiň umumy mifopoeitik aýratynlyklaryny hem-de milli-medeni özboluşlylygyny

Annotation

The article examines the image of the Akhal-Teke horse in the folklore and epic tradition of the Turkmen people in comparison with representations of the horse in Russian and Tatar folklore. The study aims to identify the universal mythopoetic functions of this image and its

Аннотация

В статье рассматривается образ ахалтекинского коня в фольклорной и эпической традиции туркменского народа в сопоставлении с образами коня в русском и татарском фольклоре. Цель исследования заключается в выявлении универсальных мифопоэтических функций этого образа и

ýüze çykarmakdan ybaratdyr. Türkmen ertekleriniň, rowaýatlarynyň, gahrymançylyk eposlarynyň, nakyllarynyň we etnopedagogik garaýyşlarynyň materiallary esasynda bedewiň wepaly hemra, goragçy, gahrymanyň ruhy dünýäsiniň ýüze çykması we dürli giňişlikleriň arasyndaky araçy hökmünde ýerine ýetirýän wezipeleri seljerilýär. Rus we tatar folklor däpleriniň deňeşdirilmegi bedewiň adatdan daşary güýje, howpy önünden duýmak, gahrymana maksadyna ýetmäge ýardam etmek ukybyna eýe bolmagy bilen baglanyşykly umumy tipologik alamatlary ýüze çykarmaga mümkinçilik berýär. Türkmen däbiniň milli özboluşlylygy ahalteke atçylygynyň taryhy, seýisçilik sungaty hem-de halkyň medeni özboluşlylygy bilen baglanyşykly ýüze çykýar. Bedewiň keşbiniň üsti bilen wepalylyk, mertlik, jogapkärçilik, janly dünýä yn-sanperwer garaýyş we nesilleriň dowamatlylygy ýaly gymmatlyklara aýratyn ähmiýet berilýän etnopedagogik mümkinçiliklere üns berilýär.

national and cultural specificity. Based on the materials of the Turkmen fairy tales, legends, heroic epics, proverbs and ethnopedagogical concepts, the article analyzes the horse's functions as a faithful companion, protector, adviser, spiritual double of the hero and mediator between different realms. Comparison with Russian and Tatar folklore traditions allows to reveal shared typological features: the horse is endowed with extraordinary strength, the ability to sense danger, cross boundaries between worlds and help the hero achieve his goal. The national distinctiveness of the Turkmen tradition manifests in connection with the history of Akhal-Teke horse breeding, the art of horse breeding and the people's cultural identity. Special attention is paid to the ethnopedagogical potentials of the horse image, through which the values of loyalty, courage, responsibility, humane treatment of living beings and continuity between generations are affirmed.

его национально-культурного своеобразия. На материале туркменских сказок, преданий, героических эпосов, пословиц и этнопедагогических представлений анализируются функции коня как верного спутника, защитника, советчика, духовного двойника героя и посредника между различными мирами. Сопоставление с русской и татарской фольклорными традициями позволяет выявить общие типологические признаки: наделение коня необыкновенной силой, способностью предчувствовать опасность, преодолевать границы миров и содействовать герою в достижении цели. Национальное своеобразие туркменской традиции проявляется в породной конкретизации образа, его тесной связи с историей ахалтекинского коневодства, институтом сейисов и культурной идентичностью народа. Особое внимание уделяется этнопедагогическому потенциалу образа коня, посредством которого утверждаются ценности верности, мужества, ответственности, гуманного отношения к живому миру и преемственности поколений.

Açar sözleri: ahalteke bedewi, türkmen halk döredijiligi, gahrymançylyk eposy, etnopedagogika, mifopoetika, bedewiň simwolikasy, rus folklorý, tatar folklorý, tipologik deňeşdirme, medeni özboluşlylyk.

Key words: the Akhal-Teke horse, Turkmen folklore, heroic epic, ethnopedagogy, mythopoetics, horse symbolism, Russian folklore, Tatar folklore, typological comparison, cultural identity.

Ключевые слова: ахалтекинский конь, туркменский фольклор, героический эпос, этнопедагогика, мифопоэтика, символика коня, русский фольклор, татарский фольклор, типологическое сопоставление, культурная идентичность.

Образ коня занимает одно из центральных мест в традиционной культуре туркменского народа. Он представлен в героических эпосах, сказках, легендах, преданиях, народных песнях, пословицах и поговорках, выступая не только элементом художественного повествования, но и устойчивым символом национального мироощущения. Ахалтекинский скакун воспринимается как воплощение красоты, силы, выносливости, благородства и абсолютной преданности человеку. В фольклорном сознании эти качества образуют целостный нравственно-эстетический идеал, соотносимый с представлениями о достойном человеке, защитнике Родины и верном соратнике.

Актуальность исследования определяется необходимостью комплексного осмысления образа коня в контексте фольклористики, сравнительного литературоведения и этнопедагогики. Обращение к русской и татарской традициям позволяет выявить как универсальные функции рассматриваемого образа, восходящие к древнейшим мифологическим представлениям, так и особенности их национального воплощения. Цель статьи состоит в определении основных семантических и сюжетных функций образа ахалтекинского коня в туркменском фольклоре и установлении типологических параллелей с русскими и татарскими фольклорными текстами. В работе используются сравнительно-типологический, культурно-исторический и интерпретационный методы.

Историческая основа особого отношения туркмен к коню связана с многовековой традицией коневодства. Археологические находки на территории Туркменистана свидетельствуют о древности взаимодействия человека и лошади в регионе. На руинах Гара-депе был обнаружен фрагмент керамического сосуда IV тысячелетия до н. э. с изображением лошади. На территории Гонур-депе археологами найдены останки лошадей, бронзовое изображение головы коня и предметы, которые исследователи связывают с практикой их содержания и обучения [4, с. 12–13]. Эти данные создают историко-культурный фон, на котором сформировалась особая символика коня в туркменском народном сознании.

Сохранение качеств ахалтекинской породы было связано с длительной селекционной работой и деятельностью опытных коневодов. Знания об уходе за животными, их подготовке, характере и родословной передавались из поколения в поколение. Сейис выступал не только знатоком коней, но и наставником, обладавшим практической мудростью и способностью раскрывать лучшие свойства скакуна. Поэтому традиция коневодства получила отражение и в народной педагогике: умение понимать животное, терпеливо воспитывать его и нести за него ответственность рассматривалось как показатель зрелости самого человека.

Фольклорный образ коня не является простым воспроизведением реального животного. В художественном повествовании он приобретает черты архетипического спутника героя. Конь помогает преодолевать расстояния и препятствия, предупреждает об опасности, разделяет различные испытания, выпадающие на долю всадника, нередко обнаруживая при этом способности, превосходящие человеческие. Следует отметить, что реальный исторический опыт туркменского коневодства придаёт сказочному и эпическому образу особую конкретность.

В героическом эпосе «Гёроглы» конь Гырат является неотделимой частью образа главного героя. Он выступает его боевым соратником, защитником и духовным двойником. Достоинства всадника раскрываются через отношение к скакуну: герой не присваивает себе всю славу совершённых подвигов, а признаёт значение верного помощника. В этом проявляется важная нравственная идея – способность ценить вклад другого в общее дело. Сила героя и сила коня образуют художественное единство, в котором мужество соединяется с верностью, а воинская доблесть – с ответственностью перед соратником.

Этнопедагогическое значение подобного единства состоит в утверждении модели гуманного взаимодействия. Как отмечает М.М. Аннагулыева, конь в традиционных педагогических представлениях туркмен выступает своеобразным «зеркалом» всадника, отражающим его волевые качества, внутреннее состояние и готовность к преодолению жизненных испытаний [1, с. 4–6]. Отношение человека к животному становится показателем его нравственной зрелости.

Сходная модель представлена в огузском эпическом наследии, в частности, в «Книге моего деда Коркута». В сказании о Бамси-Бейреке встреча героя с конём после длительной разлуки изображается как воссоединение близких друзей. Бейрек относится к скакуну не как к собственности или средству передвижения, а как к брату и товарищу. Такое осмысление коня переводит его из предметного мира в сферу родственных и нравственных отношений. Образ животного социализируется и включается в систему человеческих ценностей, приобретая качества преданности, памяти и эмоциональной отзывчивости [1, с. 5].

В сказании о Бугач-хане отказ героя отдать коня противнику интерпретируется как проявление благородства и ответственности. Истинное мужество выражается здесь не только в способности сражаться, но и в готовности защищать того, кто доверяет человеку. Подобные эпизоды выполняют воспитательную функцию, формируя представление о том, что сила без верности и нравственного долга не обладает подлинной ценностью [1, с. 8].

В туркменском фольклоре устойчиво представление о взаимном узнавании и глубокой эмоциональной связи коня и хозяина. Пословица «At eýesini tanar» – «Конь

узнает своего хозяина» – указывает не только на способность животного отличать владельца от посторонних, но и на взаимное доверие, возникающее в результате длительного общения. Эта идея подтверждается многочисленными преданиями о скакунах, которые отказывались принимать пищу после разлуки с хозяином или не подпускали к себе чужих людей. Такие сюжеты укрепляют представление о верности как взаимной нравственной обязанности.

Особое место в туркменской традиции занимает институт наставничества. В эпосе «Гёроглы» образ Джигалыбека воплощает опытного мастера, передающего молодому герою не только практические навыки, но и целостное понимание искусства воспитания коня. Наставник учит наблюдать, анализировать поведение животного, учитывать его физические возможности и особенности характера. В этом проявляется традиционная модель обучения, основанная не на механическом выполнении предписаний, а на соединении опыта, внимательности и самостоятельного мышления [1, с. 9–10].

Фольклорная символика коня поддерживается системой народных изречений. В туркменских пословицах он соотносится с крыльями, благополучием, удачей и полнотой жизни: «У кого конь, у того и крылья», «Дом с конём – благополучный дом», «Оседлавший коня будет счастлив». Конь здесь означает не только материальный достаток, но и свободу движения, социальную самостоятельность и способность человека реализовать свои намерения. Выражение «Atdyr ýigidiň myrady» – «Конь – заветная мечта джигита» – связывает коня с высшей целью джигита, его мечтой и жизненным предназначением [1, с. 2–3].

В туркменской традиции обобщённый эпический образ коня приобретает породную конкретность. В описаниях скакунов подчёркиваются стройность, выносливость, скорость, особая форма головы и шеи, блеск шерсти, благородство поведения. Значение имеет и масть животного. В именах коней могли отражаться цвет и внешние особенности: элементы «mele», «dor», «gara» указывали соответственно на буланую, гнедую или чёрную масть [4, с. 13]. Тем самым фольклорная символика сохраняла связь с реальной культурой коневодства.

Масть могла приобретать и сакральное значение. Отметина в форме звезды на лбу жеребёнка воспринималась как особый знак, свидетельствующий о его исключительности и покровительстве высших сил [4, с. 13]. В подобных представлениях соединяются наблюдения за реальным животным и мифопоэтическая интерпретация его внешних признаков.

Сопоставление туркменской традиции с татарским фольклором обнаруживает значительную общность, обусловленную древнетюркским культурным наследием. В жизни тюркских народов конь был связан с военным делом, передвижением, взрослением и общественным статусом. Владение конём свидетельствовало

о самостоятельности мужчины, а способность управлять животным могла рассматриваться как важный этап его социальной зрелости [5, с. 110–111].

Татарский фольклор сохраняет представление о коне как посреднике между различными частями мироздания. Он появляется у воды, высокой горы или тёмного леса – в приграничных пространствах, отделяющих освоенный мир от неизвестного. Конь помогает герою пересекать реки, преодолевать леса и горы, перемещаться между земным и иным мирами [5, с. 112]. Наиболее ярким воплощением этой функции является Тулпар – крылатый конь, обладающий необыкновенной скоростью, разумом и способностью говорить.

Тулпар выступает не только средством чудесного перемещения, но и мудрым советчиком героя. Его крылатость символизирует преодоление земных ограничений. В татарских песнях конь называется «крылом мужчины», что типологически соответствует туркменскому представлению о коне как крыльях джигита. В обеих традициях животное расширяет возможности человека и одновременно является показателем его достоинства. Подобный образ Тулпара нередко встречается и в туркменских народных дестанах.

Значение коня закреплено и в татарской фразеологии. Устойчивые выражения с компонентом «at» связывают его с добрым именем, общественным признанием, красотой, радостью или, напротив, утратой положения [5, с. 112]. Следовательно, образ коня выходит за пределы собственно сказочного повествования и становится частью языковой картины мира.

В русской фольклорной традиции конь также сочетает функции помощника, защитника и медиатора. Он символизирует силу, мудрость, смелость, быстроту и верность. В пословицах и поговорках подчёркивается надёжность коня и его связь с победой: «Конь не выдаст, и враг не съест», «Старый конь борозды не портит». В сказках и былинах животное способно преодолевать огромные расстояния, пересекать водные преграды и переносить героя в иные пространства [6, с. 138–140].

Особенно показателен образ Сивки-Бурки. Волшебный конь наделён сверхъестественной силой и становится главным помощником Ивана в достижении цели. Связь с конём позволяет герою преобразиться и перейти из низкого социального положения в новое состояние. Сивка-Бурка выполняет функцию посредника между повседневным и чудесным мирами, а его необычная масть подчёркивает пограничность образа [6, с. 139–140].

Русская символика коня характеризуется определённой двойственностью. С одной стороны, он связан с солнцем, светом, небом и победой, с другой – с иным миром, смертью и тектоническими силами. Конь способен предупреждать хозяина об опасности, но в отдельных преданиях его образ оказывается связанным с исполнением судьбы и неизбежностью смерти [2, с. 216–217]. Такая амбивалентность отражает древнее восприятие коня как существа, принадлежащего одновременно земному и сакральному пространствам.

Сопоставительный анализ показывает, что в туркменской, татарской и русской фольклорных традициях конь выполняет несколько общих функций. Во-первых, он является волшебным или героическим помощником, без которого персонаж не может завершить испытание. Во-вторых, конь выступает посредником между пространствами, помогая преодолеть реку, гору, пустыню, лес или границу иного мира. В-третьих, он является духовным двойником героя, отражающим его силу, эмоциональное состояние и нравственные качества. В-четвёртых, животное наделяется способностью предвидеть опасность и принимать решение, недоступное человеку.

Общим является также мотив особой связи героя и коня. В эпических традициях тюркских народов она может устанавливаться с рождения: герой и его будущий скакун появляются на свет одновременно, что исследователи связывают с древними тотемическими представлениями [3]. В русских сказках герой получает волшебного коня после прохождения испытания или выполнения нравственного обязательства. Несмотря на различие сюжетных моделей, в обоих случаях право владеть необыкновенным конём необходимо заслужить.

Национальное своеобразие туркменского образа определяется его тесной связью с реальной ахалтекинской породой. Если в русской сказке конь преимущественно принадлежит чудесному миру, а в татарской традиции Тулпар сохраняет ярко выраженные мифологические свойства, то туркменский эпический скакун одновременно идеализирован и исторически конкретен. Его качества соотносятся с особенностями реальной породы, традициями сейисования, географической средой и многовековым опытом народа.

Важнейшей чертой туркменского фольклорного образа является соединение эстетического, героического и нравственного начал. Красота коня воспринимается не как внешняя декоративность, а как выражение внутреннего благородства. Выносливость становится символом стойкости, скорость – целеустремлённости, верность хозяину – нравственного постоянства. Благодаря этому образ ахалтекинского коня выступает моделью качеств, которые традиционная педагогика стремится сформировать в человеке.

Этнопедагогический потенциал образа коня сохраняет значение и в современных условиях. Фольклорные сюжеты позволяют говорить с молодым поколением о милосердии, ответственности, взаимном доверии, уважении к историческому наследию и способности ценить вклад соратника. Истории о взаимной преданности коня и всадника показывают, что мужество неотделимо от заботы, а лидерство предполагает ответственность за тех, кто доверяет человеку.

Таким образом, образ ахалтекинского коня в туркменском фольклоре представляет собой многослойный культурный феномен. Он объединяет древние

мифопоэтические представления, исторический опыт коневодства, героический идеал и систему нравственного воспитания. С русской и татарской традициями его сближают функции помощника, медиатора, советчика и духовного двойника героя. Национальное своеобразие проявляется в породной конкретности образа, его связи с институтом сейисов, реальной историей народа и устойчивым представлением о коне как символе чести, свободы и верности. Посредством этого образа народная культура передаёт новым поколениям не только знания о прошлом, но и нравственные ориентиры, сохраняющие значение в современном обществе.

Дата приёма статьи: 20 июня 2026 года.

Литература

1. Аннагулыева М.М. Концептуальное содержание образа ахалтекинского коня в системе традиционных педагогических воззрений туркменского народа // *Studia Humanitatis*. – 2026. – №1. – 14 с.
2. Бекмурзаева Ф.Ш. Мифосимволическая составляющая анималистического концепта «лошадь / конь» в русской языковой картине мира // *Вестник Кемеровского государственного университета*. – 2020. – Т. 22. – №1. – С. 216–225.
3. Галиахметова Р.М. Некоторые особенности эпических сказаний татарского народа // *Вестник Чувашского университета*. – 2007. – №3.
4. Гундогдыев Р. Ахалтекинец в истории и судьбе туркменского народа // *Символ науки*. – 2025. – №1-1-1. – С. 11–13.
5. Махмутов З.А., Сагитова А.Г. Конь как один из исторических символов татарской культуры // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. – 2016. – №3 (65). – Ч. 2. – С. 110–113.
6. Сиссе К. Лексема «конь» в языке русского фольклора: культурная и мифопоэтическая символика // *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*. – 2020. – №1 (36). – С. 138–143.

DAŞARY ÝURT DILLERINI OKATMAKDA SANLY BILIM ULGAMYNÝŇ ORNY

THE ROLE OF THE DIGITAL EDUCATION SYSTEM IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

РОЛЬ СИСТЕМЫ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

TM

Jennet Meredowa, Berdimuhamet Annayew adyndaky Arkadag şäher mugallymçylyk orta hünär okuw mekdebinin önümçilik tejribeliginiň ýolbaşçysy

ENG

Jennet Meredova, the production practice supervisor of Berdimuhamet Annayev Arkadag City Pedagogical Secondary Vocational School

RU

Дженнет Мередова, руководитель производственной практики Педагогической средней профессиональной школы города Аркадаг имени Бердымухамеда Аннаева

Annotasiýa

Makalada häzirki döwürde Türkmenistanyň bilim ulgamyn-da amala aşyrylýan özgertmeler, aýratyn hem, daşary ýurt dillerini okatmakda sanly bilim ulgamynyň tutýan orny we ähmiýeti barada söz açylýar. Şeýle hem milli bilim konsepsiýalaryna laýyklykda okuw prosesine ornaşdyrylýan sanly tehnologiýalaryň görnüşleri (multimedia saaplary, elektron okuw kitaplary, tanyşdyryşlar, elektron synaglar we internet çeşmeleri) hem-de olaryň talyplaryň dil baýlygyny, pikirlenişini ösdürmekdäki ähmiýeti seljerilýär. Awtor sanly tehnologiýalaryň okatmagyň hilini ýokarlandyryýan döwrebap serişdedigini belleýär.

Annotation

The article discusses the reforms implemented in the education system of Turkmenistan in the modern era, particularly focusing on the role and significance of the digital education system in teaching foreign languages. Furthermore, in accordance with national educational concepts, the types of digital technologies integrated into the learning process (multimedia lessons, electronic textbooks, presentations, electronic tests, and internet resources) as well as their effectiveness in developing students' vocabulary and critical thinking skills are analyzed. The author highlights that digital technologies are modern tools that enhance the quality of teaching.

Аннотация

В статье рассматриваются роль и значение системы цифрового образования в обучении иностранным языкам в контексте современных реформ, проводимых в образовательной сфере Туркменистана. В соответствии с национальными концепциями образования анализируются виды цифровых технологий, внедряемых в учебный процесс: мультимедийные уроки, электронные учебники, презентации, электронное тестирование и интернет-ресурсы. Рассматривается их эффективность в развитии словарного запаса и мышления студентов. Автор подчеркивает, что цифровые технологии являются современным средством повышения качества обучения.

Açar sözleri: sanly bilim, daşary ýurt dilleri, multimedia, elektron okuw kitaby, interaktiw usul, innowasiýa, bilim ulgamy.

Keywords: digital education, foreign languages, multimedia, electronic textbook, interactive methods, innovation, educational system.

Ключевые слова: цифровое образование, иностранные языки, мультимедиа, электронный учебник, интерактивные методы, инновация, система образования.

Hormatly Prezidentimiziň öňdengörüjilikli syýasatynyň netijesinde Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistan belent derejelere ýetip, dünýäde özüniň mynasyp ornuny eýeledi. Häzirki wagtda ýurdumyzyň bilim ulgamy dünýä ülnülerine laýyklykda kämilleşdirilýär. «Türkmenistanda sanly bilim ulgamyny ösdürmegiň Konsepsiýasy», şeýle-de «Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsiýasy» üstünlikli ýerine ýetirildi. «Bilim hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň rejelenen görnüşi hem-de beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary milli ylym-bilim ulgamynyň kanunçylyk-hukuk esaslaryny düzýär. Bu resminamanyň talaplaryny ýerine ýetirmek maksady bilen, bilim ulgamynyň hünärmenleri ýaş nesli okatmagyň we terbiýelemegiň täze-täze usullarynyň gözleginde bolýarlar. Ýokary we orta hünär okuw mekdeplerinde talyplara şol usullar barada maglumat berlende, olaryň durmuş tejribelerine daýanmak, sanly bilim ulgamyndan peýdalanmak dünýä tejribesi nukdaýnazaryndan-da amatly hasaplanýar.

Garaşsyz, baky Bitarap döwletimiziň halkara gatnaşyklaryny berkitmekde talyplara iňlis dilini öwretmegiň, daşary ýurt dillerini suwara bilýän ýaş hünärmenleri ýetişdirmegiň ähmiýeti örän uludyr. Çünki daşary ýurt dilini bilmek halklaryň özara düşünişmegine, ýurtlaryň arasynda dostlukly gatnaşyklaryň ösmegine ýakyndan ýardam berýär. Daşary ýurt dillerini bilmek, ony öwrenmek we öwretmek ýaşlarda beýleki bir halkyň medeniýetini, ruhy gymmatlyklaryny öwrenmäge höwes döredýär.

Daşary ýurt dilleri öwredilende, talyplar üçin emeli dil gurşawyny döretmek maksady bilen sanly tehnologiýalardan peýdalanmak örän netijelidir. Sanly okuw gurallary animasiýa, kompýuter grafikasý, ses, wideoşekiller we teswirler bilen bir wagtda işlemäge mümkinçilik berýän interaktiw ulgamdyr. Şeýlelikde, şol bir wagtyň özünde talyba dürli maglumat akymalarynyň üsti bilen täsir edilýär we netijede oňa işjeň orun berilýär [1].

Multimedia sapagy sanly tehnologiýalaryň, dürli programmalaryň we tehniki serişdeleriň ulanylýan okuw sapagy bolup, daşary ýurt dili öwredilende multimedia sapagynyň kömegi bilen synpda talyplaryň işjeňligini, aň-düşünjesini ösdürmek, daşary ýurt dilini öwrenmäge bolan islegini artdyrmak mümkin.

Multimedia sapagynda synag programmalary, grafik redaktorlar, onlaýn diagrammalar, stol grafikleri, hakyky prosesleri simulirlemek ukyby bolan ussahanalar ýaly dürli programma üpjünçilik ulgamlary ulanylýar.

Elektron okuw kitaby talyplar üçin multimedia gurallarynyň iň elýeterlileriniň biridir. Sözler ýatda saklananda we grammatika öwrenilende elektron okuw kitaplaryndan peýdalanmak mümkin.

Multimedia tanyşdyryşlaryny okuw prosesinde peýdalanmak amatly bolup, olar sinhron, ýagny öňünden taýýarlanmadyk we sinhron däl, ýagny öňünden taýýarlanan görnüşde amala aşyrylyp bilner.

Tanyşdyryşlardan peýdalanmak sapagyň mazmunyna we maksatlaryna baglydyr. Täze maglumatlary talybyň göz önüne geler ýaly derejede beýan etmekde, temalaryň arasynda baglanyşygy üpjün etmekde, temanyň özleşdirilişini barlamakda olaryň ähmiýeti juda uludyr. Tanyşdyryşyň çeşmesi *PowerPoint* amaly programma üpjünçiligi bolmak bilen ol talyplaryň maglumatlary hemmetaraplaýyn kabul etmegine ýardam berýär.

Elektron synag talyplaryň öwredilýän maglumatlary özleşdirişine mugallym tarapyndan gözegçilik edilende we olara baha berlende ulanylýan guraldyr.

Internet maglumatlary (tekst, animasiýa, grafika, ses, wideo) bilen işlemegiň aýratynlyklary şulary öz içine alýar: 1) hemmeler üçin açyklyk we elýeterlilik; 2) islendik okuw materiallaryndan tölegsiz peýdalanmak we olary redaktirmek; 3) täze sanly obýektleri (wideo we ses böleklerini, şekilleri, tekstleri) çalt we aňsatlyk bilen döretmek; 4) bilim derejeleri we başarnyklary dürli bolan adamlar üçin materiallaryň bolmagy.

Okuw wideosy onlaýn we oflaýn görnüşde ulanylýan wideolary görmäge we olar boýunça işleri ýerine ýetirmäge mümkinçilik berýän internet çeşmesidir. Ýumuşlar wideonyň öz içinde ýa-da ýörite okuw kitaplarynda beýan edilip bilner.

Sapakda sanly tehnologiýalaryň ulanylmagy mugallym we okuwçylar üçin çäksiz mümkinçilikleri döredýär. Wirtual modeller, wideo, animasiýa, ses, grafika bilen işlemek talyplaryň ünsüniň başdan-aýak sapaga gönükdirilmegine ýardam edýär. Şeýle-de okuw prosesiniň bir bölegi hökmünde okuwçylara tekst, grafika, wideo we ses bilen özbaşdak işlemäge hem mümkinçilik döredilmelidir. Talybyň özi olar bilen aýratynlykda işlän ýagdaýynda döredijilikli pikirlenişi ösýär.

Şeýlelikde, sanly tehnologiýalar okatmagyň täsirli guralydyr, olaryň peýdalanylmagy sapagyň mazmunyna täsir edýär, talyplara sapakda öwrenilen maglumatlara gowy düşünmäge kömek edýär. Sanly tehnologiýalaryň ulanylmagy mugallym üçin hem, okuwçy üçin hem giň mümkinçilikleri döredýär.

Kabul edilen wagty: 2025-nji ýylyň 7-nji iýuly.

Edebiýat

1. «Bilim hakynda» Türkmenistanyň Kanuny // Türkmenistanyň Milli Geňeşiniň Maglumatlary. – 2021. – №2-3. – 43-nji madda.

THE AELLCA INSETT PILOT FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN TURKMENISTAN

TÜRKMENISTANDA İNLIS DILI MUGALLYMLARYNYŇ HÜNÄR DEREJESINI ÝOKARLANDYRMAK BOÝUNÇA AELLCA INSETT SYNAG TASLAMASY

ПИЛОТНЫЙ ПРОЕКТ AELLCA INSETT ПО ПОВЫШЕНИЮ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ТУРКМЕНИСТАНЕ

TM

*Jamiliýa Gulýamowa,
Özbekistandaky Britan
Geňşliginiň direktorynyň
orunbasary, AELLCA
maksatnamasynyň direktory
(Özbekistan Respublikasy)*

*Tom Kiddl, Norwiç dil bilimi
institutynyň direktory*

*Klaudia Reý,
Norwiç dil bilimi institutynyň
maslahatçy-usulyýetçisi*

*Lisa Mann, Norwiç dil bilimi
institutynyň maslahatçy-
usulyýetçisi (Birleşen Patyşalyk)*

*Laçyn Geldiýewa,
Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň uly mugallymy
(Türkmenistan)*

Annotasiýa

Makalada Türkmenistanda
inlis dili mugallymlarynyň hünär
taýýarlygyny döwrebaplaşdyr-
magy goldamak maksady bi-
len Britan Geňşiniň Merkezi

ENG

*Jamilya Gulyamova, Deputy
Director of the British Council, the
AELLCA Programme Director (The
Republic of Uzbekistan)*

*Thom Kiddle, Director of Norwich
Institute for Language Education*

*Claudia Rey, consultant trainer of
Norwich Institute for Language
Education*

*Lisa Mann, consultant trainer
of Norwich Institute for Language
Education (The United Kingdom)*

*Lachyn Geldiyeva,
senior lecturer of Dovletmamet
Azadi Turkmen National
Institute of World Languages
(Turkmenistan)*

Annotation

This paper examines the de-
velopment, implementation and
evaluation of an in-service tea-
cher training (INSETT) program-
me developed within the British

RU

*Джамиля Гулямова,
заместитель директора
Британского Совета в
Узбекистане, директор
программы AELLCA (Республика
Узбекистан)*

*Том Киддл, директор
Норвичского института
языкового образования*

*Клаудия Рей, консультант-
методист Норвичского
института языкового
образования*

*Лиза Манн, консультант-
методист Норвичского
института языкового
образования (Соединённое
Королевство)*

*Лачын Гельдиева,
старший преподаватель
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммета Азади
(Туркменистан)*

Аннотация

В статье рассматриваются
разработка, реализация и оцен-
ка программы повышения ква-
лификации учителей английско-
го языка (INSETT), разработанной

Aziýada iňlis dilini öwrenmegi çaltlandyrmak (AELLCA) taslamasynyň çäklerinde işlenip düzülen mugallymlaryň hünär derejesini ýokarlandyryş (INSETT) maksatnamasynyň taýýarlanyşy, durmuşa geçirilişi we oňa berlen baha seljerilýär. Onda taslamanyň maksatlary we halkara hyzmatdaşlygyň modeli, şeýle hem maksatnamanyň esasy düzýän tejribä esaslanyp öwrenmek, geçilenleri seljermek tejribesi we üznüksiz hünär ösüşi ýaly pedagogik ýörelgeler beýan edilýär. Şeýle-de makalada Norwiç dil bilimi instituty (NILE) tarapyndan milli mümkinçilikleri ösdürmek we maksatnamanyň durnukly durmuşa geçirilmegini üpjün etmek üçin işlenip düzülen iki modully INSETT maksatnamasynyň gurluşy we tälimçileri taýýarlamak (Train-the-Trainer) modeli görkezilýär. Mundan başga-da, Döwletmämmed Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynda geçirilen INSETT maksatnamasynyň synag tapgyrynyň durmuşa geçirilişi we oňa berlen baha garyşyk usulyýetli iş barlagynyň esasynda seljerilýär. Gözlegiň netijeleri gatnaşyjylaryň işjeň gatnaşygyny, refleksiw hünär taýdan öwrenmegiň ösüşini, pedagogik nazaryýet bilen okuw tejribesiniň arasyndaky baglanyşygy we synag tapgyrynyň institusional hünär derejesini ýokarlandyryş maksatnamasynyň täzelenmegine goşandyny görkezýär. Gözleg halkara hyzmatdaşlygyň we milli bilim ulgamynyň aýratynlyklaryna laýyklaşdyrylan döwrebap çemeleşmeleriň mugallymlaryň durnukly hünär ösüşine we bilim özgertmeleriniň goldanylmagyna goşant goşup biljekdigini görkezýär.

Council's Accelerating English Language Learning in Central Asia (AELLCA) project to support the modernisation of English language teacher education in Turkmenistan. It outlines the project's objectives and collaborative framework and describes the pedagogical principles underpinning the programme, including experiential learning, reflective practice and continuing professional development. The paper presents the design of the two-module INSETT curriculum and the accompanying Train-the-Trainer model developed by the Norwich Institute for Language Education (NILE) to build national capacity for sustainable programme delivery. It further examines the implementation and evaluation of the INSETT pilot at Dovletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, drawing on a mixed-methods case study approach. The findings highlight participant engagement, the development of reflective professional learning, the connection between educational theory and classroom practice, and the contribution of the pilot to institutional curriculum renewal. The study demonstrates how international collaboration and contextually responsive implementation can support sustainable teacher professional development and contribute to educational reform within the national context.

в рамках проекта Британского Совета «Ускорение изучения английского языка в Центральной Азии» (AELLCA) с целью модернизации профессиональной подготовки учителей английского языка в Туркменистане. В статье рассматриваются цели проекта и модель международного сотрудничества, а также педагогические принципы, лежащие в основе программы, включая обучение через опыт, рефлексивную практику и непрерывное профессиональное развитие. Представлены структура двухмодульной программы INSETT и модель подготовки тренеров (Train-the-Trainer), разработанная Норвичским институтом языкового образования (NILE) для развития национального потенциала и обеспечения устойчивой реализации программы. Кроме того, анализируются реализация и оценка пилотной программы INSETT в Государственном национальном институте мировых языков имени Довлетмаммета Азади на основе смешанного кейс-исследования. Результаты исследования отражают высокий уровень вовлечённости участников, развитие рефлексивного профессионального обучения, установление связи между педагогической теорией и практикой преподавания, а также вклад пилотной программы в обновление институциональной программы повышения квалификации. Исследование демонстрирует, что международное сотрудничество и адаптация современных подходов с учётом национального образовательного контекста могут способствовать устойчивому профессиональному развитию учителей и поддерживать процессы образовательной реформы.

Açar sözleri: iňlis dili mugallymlaryny taýýarlamak, mugallymlaryň hünär derejesini ýokarlandyryş (INSETT), üznüksiz hünär ösüşi (CPD), tejribä esaslanyp öwrenmek, geçilenleri seljermek tejribesi, tälimçileri taýýarlamak, okuw maksatnamasynyň täzelenmegi, halkara hyzmatdaşlyk, AELLCA, Türkmenistan.

Key words: English language teacher education, in-service teacher training (INSETT), continuing professional development (CPD), experiential learning, reflective practice, Train-the-Trainer, curriculum renewal, international collaboration, AELLCA, Turkmenistan.

Ключевые слова: подготовка учителей английского языка, повышение квалификации учителей (INSETT), непрерывное профессиональное развитие (CPD), обучение через опыт, рефлексивная практика, подготовка тренеров, обновление учебных программ, международное сотрудничество, AELLCA, Туркменистан.

The AELLCA Project: Background and context

The British Council, Norwich Institute for Language Education (NILE), and Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages collaborated on the development and piloting of a new in-service teacher training programme for English teachers in Turkmenistan in 2025 and 2026. This collaboration was made possible through the Accelerating English Language Learning in Central Asia (AELLCA) project. The AELLCA project responds to national English reform priorities in Central Asia and focuses on English teacher education, Continuing Professional Development (CPD) and inclusive educational practices. It engages 568 policy makers, academic leaders and education professionals, 70 PRESETT universities and 4000 trainers and teachers. AELLCA is led by the British Council and funded by the UK International Development Aid.

The project specifically focuses on modernising pre-service and in-service teacher training to make it suitable to the context, responsive to national priorities, aligned with good international practice and relevant to the needs of teachers and learners.

To address the needs of teachers, a new 50-hour INSETT programme was developed to focus on teaching skills and CPD, 41 trainers trained and the programme was piloted with 15 school teachers at Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages and with 15 school teachers selected by the National Institute of Education. The next stage of the project is full scale pilots of modern in-service teacher training (INSETT) programmes around modern teaching skills and CPD and develop tools to ensure quality and sustainability of these programmes. Other AELLCA project activities in Turkmenistan have included:

- Policy dialogues, workshops and working groups focused on the English teacher Pre-service Teacher Training (PRESETT) curriculum delivered by Turkmen universities;
- The development of a Community of Practice for PRESETT teachers across Central Asia including many representatives from all the PRESETT institutions in Turkmenistan;

- The development of a PRESETT Leadership programme for University Vice-Chancellors and Pro Vice-Chancellors including a programme in the UK;
- Two Turkmenistan-UK higher education partnerships focused on embedding inclusion in formal pre-service teacher training.

NILE's Philosophy of Teacher Professional Development

NILE (Norwich Institute for Language Education) was asked to design and develop a programme for in-service teachers in Turkmenistan as part of one of the strands of activity as the Academic Partner of British Council in the AELLCA project.

The NILE ethos of professional development for teachers, part of our main activities for over 30 years, is the combination of hands-on experiential learning with structured reflection which leads to classroom implementation and reflective practices amongst teachers as a part of their own contextualised professional development journey.

We were very keen to bring those principles to life through an in-service teacher training programme for teachers in Turkmenistan which supports the principles of 'roots and wings', that is, giving teachers the knowledge, skills and confidence to try out new ideas, techniques and approaches in a safe training environment – the roots; and then the self-belief, tools and desire to explore and exploit these new competences with their own students in their own ways – the wings.

This philosophy of teacher education led to the design of, and support for, the ten-topic, two-module programme and the accompanying trainer-training model described below:

Conceptualizing the INSETT Programme through Experiential Learning

In terms of the design of the in-service teacher training (INSETT) programme, we know that practising teachers with a wide range of classroom experience and a variety of professional training and background knowledge can benefit deeply from an experiential approach to an updated, research-based INSETT pedagogical programme.

The experiential approach is based on the principle that teachers develop professional competence by engaging in meaningful experiences, examining them critically and drawing conclusions to apply their learning in new situations. This, in turn, mirrors the active, inquiry-based learning teachers can then foster in their own classrooms.

All the activities of the INSETT programme start with a concrete experience rather than abstract theory to provide authentic materials and an interactive setting for learning. Structured opportunities for reflection that lead to theory which emerges from practice echo the vital role of experiential learning and reflection as portrayed by David Kolb [6], Graham Gibbs [4] and Jennifer Moon [7].

Theory becomes a tool for interpreting and improving practice rather than information to memorize. The activities suggested in the two modules reinforce the principle that learning is socially constructed and encourage collaboration, effective communication, flexible thinking and creativity. Consistently with this approach, the role of the trainer is that of a facilitator of professional inquiry.

Theoretical and Practical Structure of the Modules

The first module provides a theoretical background that focuses on theories of learning and an introduction to the adolescent brain. These components present frameworks that can guide and support many instructional decisions teachers must make on a daily basis. Classic theories of learning as advocated by Piaget, Vygotsky, Luria and Bruner are analysed and compared in interactive tasks. An introduction to adolescent brain development, as described by Laurence Steinberg [9], complements these perspectives by helping teachers understand the developmental characteristics of adolescents, particularly in relation to executive functioning, motivation, self-regulation, and social learning. They also pave the way to the more specific themes that are also part of the first module: diversity, inclusion, differentiation, higher-order thinking skills and 21st Century skills. These reflect the realities of contemporary education and offer teachers tools to respond to the challenges they face in the classroom.

The second module emphasizes more practical considerations for effective teaching and includes classroom management, motivation, lesson planning, scaffolding, differentiation techniques and the principles of formative and summative assessment. These enable teachers to create learning environments where students are engaged, supported, challenged, and able to demonstrate their learning. Following an experiential and reflective approach, teachers develop these competencies by analysing their own practice, testing new strategies, and reflecting on their impact rather than simply learning about them theoretically. Module 2 ends with activities that highlight the role of reflection and continuing professional development.

Both modules are designed following a spiral approach with activities that refer back to and deepen previous concepts, and which provide a solid build-up as well as rich opportunities for review and consolidation.

The objective of this programme is to provide teachers and trainers with opportunities to be in the learners' shoes and reflect in depth on their professional practice as part of their own learning path.

Building Trainer Capacity through the Train the Trainer Framework

To support the implementation of this INSETT programme across Turkmenistan, a 25-hour Train-the-Trainer course was designed to prepare prospective trainers to deliver the programme described above. Just as the INSETT course itself was developed within an experiential learning framework to give teachers insight into how their students might experience the content, so the Train-the-Trainer course also sought to allow the trainers to experience key content from the INSETT course from a teacher-participant's perspective. To this end, the trainer-training course prioritised the modelling of selected sessions from the INSETT programme, particularly those likely to present greater challenges for new trainers.

The Train-the-Trainer course was structured over five days and combined modelled input, guided reflection, and practical application. It began with an introduction designed

to clarify the purpose of the programme and participants' future role as trainers. Early sessions focused on modelling theory-rich content, such as theories of learning, delivered through learner-centred approaches that emphasised participant engagement and the co-construction of knowledge. Structured reflection and evaluation tasks allowed participants to analyse pedagogical choices and link them to underlying theoretical frameworks.

Subsequent sessions modelled content on diversity and inclusion, with a specific focus on effective sequencing and session staging. Participants identified the components of a well-structured training session and explored learner-centred alternatives to traditional input methods, moving beyond transmission-oriented approaches like slide-based delivery. A further model session addressed principles of formative and summative assessment, followed by a debrief in which the assessment tools used in the INSETT course were introduced and explored to ensure alignment in evaluation practices.

The programme also emphasised core training competencies. Participants developed skills in observation, feedback and reflective practice with an emphasis on using clear criteria and fostering constructive professional dialogue. They engaged in designing rubrics for formative assessment, which contributed to their understanding of the importance of transparency and coherence in assessment design. Through sessions on training planning and evaluation, participants were encouraged to compare different approaches to content delivery and make principled instructional decisions.

In the final phase of the Train-the-Trainer course, participants prepared and delivered short micro-training sessions based on the INSETT programme. These sessions provided an opportunity to apply learning in practice using shared rubrics to guide peer and tutor feedback. The course concluded with a reflective review and a focused discussion of the INSETT programme in which participants were given time to ask questions, anticipate possible implementation challenges and consolidate their readiness to deliver the full course.

Teacher Professional Development in the Turkmen Context

Recent scholarship conceptualises teacher professional development (TPD) as an on-going, context-responsive process of professional learning rather than a series of isolated training events. It supports teachers in extending pedagogical knowledge, refining instructional practice, and responding to changing educational contexts. Thomas Guskey [5], Helen Timperley [10], and Linda Darling-Hammond [2] emphasise that professional learning is most effective when it is sustained, practice-oriented, responsive to teachers' needs, and embedded within their professional contexts. Consequently, continuing professional development has become increasingly important in enabling English language teachers to respond to evolving educational priorities, including learner-centred pedagogy, inclusive education, formative assessment, technology-enhanced learning, and the development of higher-order thinking skills.

Continuing Professional Development (CPD) has become an important element of educational reform and teacher capacity building in Turkmenistan. As a broad process of ongoing professional learning, CPD extends beyond formal in-service training to include reflective practice, collaboration, classroom inquiry, and other forms of teacher-directed professional learning. Since 2012, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages has supported this process by offering structured in-service teacher training courses in pedagogy, psychology, foreign language teaching methodology, digital educational technologies, contemporary English grammar, and the development of listening and speaking skills. As educational priorities increasingly emphasise learner-centred instruction, reflective practice, inclusion, formative assessment, and the purposeful integration of digital technologies, the programme has required continuous renewal to maintain its relevance.

Against this background, the Institute reviewed and enhanced its existing in-service teacher training curriculum, seeking to build upon its established strengths while aligning it more closely with research-informed approaches to teacher professional development. The implementation of the INSETT pilot through the British Council's AELLCA project provided an evidence-informed framework for this process of curriculum renewal. The experience gained informed revisions to course content, the introduction of English-medium delivery across the programme, and expanded opportunities for reflective and practice-based teacher learning. The following sections examine the implementation of the pilot and its contribution to institutional curriculum renewal.

The INSETT Pilot Study Implementation and Methodology

The INSETT pilot was implemented at Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages between 25 March and 4 April 2026 as part of the British Council's AELLCA project. It is presented here as a case study of the implementation and contextualisation of an internationally-developed teacher professional development programme within the Turkmen educational context. Beyond providing practising English language teachers with opportunities to engage with contemporary approaches to professional growth, the pilot sought to examine the programme's relevance to the national context and generate evidence to inform the further development of the Institute's Continuing Professional Development programme.

Prior to implementation, seven teacher educators from the Institute completed NILE's five-day Train-the-Trainer course in November 2025. They subsequently worked collaboratively to familiarise themselves with the course materials, review session plans, and allocate responsibilities according to their areas of expertise. Particular attention was given to ensuring consistency in delivery while maintaining sufficient flexibility to respond to participants' questions, experiences, and professional needs.

The pilot involved 15 practising secondary school English language teachers from across Turkmenistan, representing a broad range of professional experience. The programme was delivered entirely in English and consisted of a 50-hour course covering

Modules 1 and 2 of the INSETT programme. Participants were divided into two groups to maximise interaction and discussion.

Training was delivered collaboratively by four Institute trainers, each leading sessions within their areas of expertise while maintaining close coordination throughout the programme. The course followed the structure and materials developed by NILE, and delivery remained responsive, allowing additional opportunities for discussion, reflection and the application of new ideas to participants' own teaching contexts.

Evaluation drew on multiple sources of evidence including trainer observations, structured reflection activities, participants' written reflections, daily online feedback surveys, and the final achievement assessment. The evaluation adopted a mixed-methods case study approach, combining qualitative and quantitative evidence. Qualitative data were analysed thematically, allowing key themes to emerge inductively from participants' reflections, trainer observations, and feedback surveys. These themes – including participant engagement, the relationship between theory and practice, reflective professional learning, and curriculum renewal – provide the structure for the findings presented below. The integration of qualitative and quantitative evidence enabled the triangulation of findings and strengthened the credibility of the study.

Key Findings on Participant Engagement and Collaborative Learning

The evidence collected throughout the pilot indicates a high level of participant engagement with both the content and the pedagogical approach of the course. Daily reflective surveys, classroom observations, and trainer reflections consistently showed active participation in collaborative discussions, problem-solving tasks, lesson design, and structured reflection. Rather than acting as passive recipients of information, participants drew on their own classroom experience, critically examined existing practices, and collaboratively explored alternative pedagogical approaches.

This high level of engagement may be attributed, in part, to the experiential learning model underpinning the INSETT programme. Throughout the programme, theoretical concepts were introduced through interactive activities that encouraged participants to construct understanding collaboratively before relating new ideas to their own teaching contexts. Throughout the programme, theoretical concepts were introduced through interactive activities that encouraged participants to construct understanding collaboratively before relating new ideas to their own teaching contexts.

Participants' written reflections consistently indicated that they valued opportunities to experience new approaches in practice before considering their classroom application. Activities linking educational theory with lesson design, collaborative problem-solving, and practical classroom tasks were frequently identified as among the most beneficial aspects of the programme.

Collaborative learning strategies, including pair and group discussions, jigsaw activities, gallery walks, and joint lesson planning, further promoted professional dialogue among teachers with differing levels of experience. These activities encouraged participants

to exchange ideas, compare classroom practices, challenge existing assumptions, and construct shared professional understanding. Collectively, the findings suggest that the experiential and collaborative design of the programme fostered active engagement and deeper professional learning rather than simple knowledge transmission.

Translating Theory into Local Classroom Practice

One of the most significant findings of the pilot was participants' growing ability to relate theoretical concepts to their own teaching contexts. Throughout the programme, teachers demonstrated an increasing awareness of how research-informed pedagogical principles could be translated into practical classroom strategies. Rather than viewing educational theory as abstract knowledge, they increasingly recognised it as a resource for informing instructional decisions and addressing authentic classroom challenges.

This development was evident across a range of topics, including scaffolding, differentiation, classroom management, formative assessment, motivation, and lesson planning. Participants' reflective surveys consistently indicated a clearer understanding of these concepts and a strong intention to apply newly acquired strategies in their own classrooms. The reflections suggested a progression from conceptual understanding towards greater confidence and readiness for classroom application, an important objective of teacher professional development. As Thomas Guskey [5] argues, the effectiveness of professional development is ultimately reflected in teachers' ability to apply new learning in their everyday practice. While the pilot evidence demonstrates increased awareness, understanding, and intention to apply new approaches, further classroom-based observation would provide additional evidence of how these changes are reflected in teachers' ongoing practice.

The findings therefore suggest that the experiential design of the INSETT programme together with its emphasis on collaborative inquiry and contextualised reflection, helped participants make stronger connections between educational theory and potential classroom application. This development represented one of the significant outcomes of the pilot and provided a strong foundation for subsequent curriculum renewal.

Fostering a Culture of Reflective Practice

A further theme emerging from the pilot was the growing recognition of reflection as an essential component of continuing professional development. Rather than being treated as a concluding activity, reflection was embedded throughout the programme through reflective journals, structured discussions, daily online surveys, and collaborative feedback. This approach encouraged participants to examine their teaching critically, consider alternative perspectives, and identify opportunities for further professional growth.

Participants' reflections suggested that structured reflection represented a new area of professional learning for many teachers. Responses frequently referred to an increased understanding of reflective models, particularly Gibbs' Reflective Cycle, Brookfield's [1]

Four Lenses, and Richards' [8] reflective framework, which participants viewed as practical tools for analysing classroom experience from multiple perspectives.

The findings further indicate that participants increasingly perceived reflection not as an isolated evaluation exercise but as an integral part of ongoing professional learning. Their responses demonstrated a growing ability to analyse classroom experiences systematically, question established practices, and identify areas for improvement. These findings suggest that the pilot contributed not only to the development of pedagogical knowledge but also to reflective dispositions that can support continued professional growth beyond the programme itself.

Institutional Impact and Curriculum Renewal

Beyond its immediate outcomes for participating teachers, the INSETT pilot served as a catalyst for curriculum renewal at Dovletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages. The experience gained through implementation informed a review of the Institute's existing in-service teacher training provision and identified opportunities to strengthen its alignment with research-informed approaches to English language teacher education.

While the Institute has offered structured in-service teacher training courses since 2012, the pilot highlighted the value of integrating educational research, experiential learning, reflective practice, and classroom application. Building on these principles, the revised curriculum introduced English-medium delivery and updated course content across methodology, pedagogy, and psychology to include learner-centred pedagogy theories of learning, adolescent development, diversity and inclusion, higher-order thinking skills, classroom management, motivation, lesson planning, scaffolding, differentiation formative assessment, reflective practice, and continuing professional development.

The curriculum revision also extended beyond content renewal to include changes in programme structure. The previous courses in Contemporary English Grammar and Developing Listening and Speaking Skills were replaced by Digital Educational Technologies in Foreign Language Teaching, reflecting the growing importance of technology-enhanced pedagogy in language education. In addition, opportunities for microteaching and peer observation were incorporated into the in-service teacher training programme to enable participants to apply newly acquired knowledge, receive formative feedback, and engage in collaborative reflection.

These developments demonstrate how participation in the British Council's AELLCA project and collaboration with NILE contributed not only to teachers' professional growth but also to sustainable institutional development. As Michael Fullan [3] argues, meaningful educational change depends on the thoughtful adaptation of innovation within local contexts. The curriculum renewal described here illustrates how international collaboration can support locally-owned and contextually-responsive teacher education

Conclusion and Long-Term Partnerships for Educational Reform

The implementation of the INSETT pilot under the British Council's Accelerating English Language Learning in Central Asia (AELLCA) project demonstrated how an internationally-developed teacher professional development programme can be successfully contextualised within the Turkmen educational setting. The findings indicate that the programme supported teachers' professional growth by combining research-informed content, experiential learning collaborative inquiry, and structured reflection enabling participants to connect theory with classroom practice

Beyond its impact on participating teachers, the pilot informed the renewal of the Continuing Professional Development programme at Dovletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages through English-medium delivery, updated course content, and enhanced opportunities for practice-based learning including microteaching and peer observation.

The pilot further demonstrates that collaboration between the British Council, NILE and Dovletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages extended beyond the delivery of a training programme to support sustainable institutional development. The experience illustrates how internationally-informed yet contextually-responsive partnerships can serve as a catalyst for curriculum renewal, institutional innovation, and the continuing development of English language teacher education.

Accepted on: June 20, 2026.

References

1. Brookfield S.D. *Becoming a Critically Reflective Teacher*. – 2nd ed. – San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2017. – 320 p.
2. Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. *Effective Teacher Professional Development*. – Palo Alto, CA: Learning Policy Institute, 2017. – 154 p.
3. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. – 5th ed. – New York: Teachers College Press, 2020. – 352 p.
4. Gibbs G. *Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods*. – Oxford: Oxford Polytechnic, 1988. – 129 p.
5. Guskey T. R. *Professional Development and Teacher Change // Teachers and Teaching: Theory and Practice*. – 2002. – Vol. 8. – №3. – P. 381–391.
6. Kolb D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – 256 p.
7. Moon J. A. *A Handbook of Reflective and Experiential Learning*. – London: Routledge Falmer, 2004. – 256 p.
8. Richards J.C., Farrell T.S.C. *Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 202 p.
9. Steinberg L. *Adolescence*. – 13th ed. – New York: McGraw-Hill, 2023. – 528 p.
10. Timperley H. *Teacher Professional Learning and Development*. – Brussels: International Academy of Education; International Bureau of Education, UNESCO, 2008. – 31 p.

ADVANCED METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF L2 LISTENING COMPETENCE IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

SANLY BILIM GURŞAWYNDA DAŞARY ÝURT DILINDE DIŇLEMEK UKYBYNY ÖSDÜRMEGIŇ HÄZIRKI ZAMAN USULY ÇEMELEŞMELERI

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ КОМПЕТЕНЦИИ АУДИРОВАНИЯ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

TM

*Aýgül Seýitmämmedowa,
Döwletmämmet Azady adyndaky
Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň aspiranty*

ENG

*Aygul Seyitmammedova,
postgraduate student of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute
of World Languages*

RU

*Айгуль Сейитмаммедова,
аспирант Туркменского
национального института
мировых языков имени
Довлетмаммета Азади*

Annotasiýa

Makalada diňlemek ukybyna kabul edişini, ýadyň we düşündiriş hadysalarynyň özara täsiri hökmünde garalyp, döwrebap usuly çemeleşmeler seljerrilýär. Köplenç diňläp düşümeğiň netijelerine üns berilýän bolsa, awtor okuw prosesine gönükdirilen öwrediş usulyny öňe sürýär. Şeýle hem, bu işde emeli aňny we uýgunlaşdyrylan okadyş ulgamynyň tutýan orny, şol sanda talybyň özbaşdak işlemek ukybyny ösdürmek üçin «flipped classroom» modeli baradaky pikirler öňe sürülýär.

Annotation

The article examines listening comprehension as an interaction between perception, memory, and interpretation, analyzing modern methodological approaches. While the outcomes of listening comprehension are often emphasized, the author proposes a process-oriented teaching method. Furthermore, this study highlights the role of artificial intelligence and adaptive learning systems, including insights into the “flipped classroom” model to develop students’ autonomous learning skills.

Аннотация

В статье аудирование рассматривается как процесс восприятия на слух, феномен памяти и понимания в контексте их взаимосвязи, а также анализируются подходы к его формированию. В то время как большинство исследований фокусируется на результатах понимания на слух, автор предлагает инновационный метод, направленный на сам процесс обучения. Кроме того, в данной работе рассматривается роль искусственного интеллекта и адаптивных систем обучения, а также выдвигаются идеи по использованию модели «перевернутого класса» (flipped classroom) для развития навыков самостоятельной работы студентов.

Açar sözləri: L2 diñlemek ukyby, diñläp düşünmek, ikinji dili özleşdirmek, sanly okuw gurşawy, bilimde emeli aň, kommunikatiw ukyp.

Keywords: L2 listening competence, listening comprehension, second language acquisition, digital learning environment, artificial intelligence in education, communicative competence.

Ключевые слова: компетенция аудирования на L2, понимание на слух, усвоение второго языка, цифровая образовательная среда, искусственный интеллект в образовании, коммуникативная компетенция.

The role of listening in foreign language acquisition has always been central, yet in practice it remains one of the least effectively developed skills in higher education. This contradiction becomes especially visible in the context of contemporary digital learning environments, where access to authentic audio material is virtually unlimited, but learner outcomes often do not reflect this abundance. The issue, therefore, is not the lack of resources but the way listening is conceptualized and taught.

Listening differs fundamentally from other types of language activity. In reading, the learner controls the pace, can return to difficult fragments, and has time to analyze linguistic structures. Listening does not offer such flexibility. The acoustic signal is transient, and comprehension depends on immediate processing. This creates a specific kind of cognitive pressure: the learner must simultaneously perceive, decode, interpret, and retain information, often without the possibility of verification. From this perspective, listening should not be treated as a passive receptive skill. It is an active, dynamic process involving multiple cognitive systems. Perception interacts with attention, working memory, and predictive mechanisms. The listener is constantly forming hypotheses about meaning, confirming or revising them as new input arrives. When this process functions efficiently, comprehension feels almost automatic. When it does not, even relatively simple speech becomes difficult to follow.

Traditional pedagogical models tend to underestimate this complexity. In many cases, listening activities are reduced to a sequence of tasks: pre-listening preparation, listening to a recording, and post-listening comprehension questions. While this structure is convenient from an instructional point of view, it often fails to address the underlying processes that determine success or failure in listening. Students may complete tasks correctly without developing transferable skills, or, conversely, fail tasks without understanding what exactly went wrong [6]. One of the key problems lies in the mismatch between instructional materials and real-life speech. Classroom recordings are often artificially clear, slower, and more structured than authentic language. When learners encounter natural speech – with its variability, reduced forms, overlapping sounds, and irregular rhythm – they experience a sharp increase in difficulty. This gap contributes to the widespread perception that listening is inherently harder than other skills [3, p. 44].

Recent developments in applied linguistics suggest that effective listening instruction should shift its focus from outcomes to processes. Instead of asking whether the learner understood a text, it becomes more important to examine how that understanding was achieved. Skilled listeners rely on a combination of strategies: they anticipate content based on context, identify key lexical items, ignore irrelevant details, and tolerate ambiguity when necessary. These strategies reduce cognitive load and make real-time processing more manageable. The importance of prediction deserves particular attention. Listening is not a linear decoding of sounds into meaning; it is a constant interaction between incoming input and prior knowledge. The listener uses contextual cues, background knowledge, and linguistic expectations to construct meaning even before all elements of the message are fully perceived. Training this predictive capacity can significantly improve comprehension, especially in situations where the signal is incomplete or degraded.

Insights from cognitive science and neuropsychology provide additional support for this view. Research on speech perception shows that the brain processes auditory information through rhythmic patterns, often described as neural oscillations. These patterns operate at different temporal levels, corresponding to phonemes, syllables, and larger linguistic units. Successful comprehension depends on the alignment between these internal rhythms and the external speech signal [2].

For learners of a second language, this alignment is often unstable. They may fail to segment speech correctly, misidentify word boundaries, or lose track of sentence structure. As a result, they tend to rely excessively on conscious decoding, focusing on individual words rather than larger units of meaning. This strategy is inefficient and places a heavy burden on working memory, leading to rapid fatigue and decreased comprehension. When the learner's cognitive resources are entirely consumed by the mechanical task of identifying sounds, there is little capacity left for higher-order processing, such as interpreting context or intent. Consequently, the lack of automated segmentation acts as a primary barrier to achieving true communicative fluency, as the brain cannot keep pace with the natural flow of spoken discourse.

Methodological approaches that address these issues aim to restore a more natural processing mode. Among them, shadowing has received considerable attention. Despite its apparent simplicity, shadowing requires the learner to engage in near-simultaneous listening and speaking. This creates a tight coupling between perception and production, forcing the learner to process speech at its natural speed.

Over time, shadowing leads to several important changes. It improves sensitivity to prosodic features such as stress and intonation, enhances phonological memory, and facilitates the recognition of connected speech. Perhaps more importantly, it reduces the tendency to translate mentally, encouraging more direct processing of the target language.

Another approach, often used in communicative language teaching, is dictogloss. Unlike traditional dictation, which emphasizes accuracy at the word level, dictogloss focuses on meaning reconstruction. Learners are not expected to reproduce the text verbatim. Instead, they capture key ideas and collaboratively rebuild the text based on their understanding [5].

This shift in focus has important implications. It encourages learners to prioritize meaning over form during the listening phase and to engage in analytical reflection during reconstruction. The collaborative element introduces negotiation of meaning, where students compare interpretations, justify their choices, and become aware of alternative formulations. This process not only strengthens listening skills but also supports grammatical development and discourse competence.

The integration of digital technologies further expands the range of methodological possibilities in the modern L2 classroom. Artificial intelligence, in particular, has introduced unprecedented forms of adaptability into language learning. Sophisticated systems can now analyze learner performance in real time, identifying specific patterns of difficulty – such as phonological gaps or syntactic misunderstandings – and adjusting the auditory input accordingly. This algorithmic responsiveness makes it possible to move beyond the limitations of “one-size-fits-all” uniform instruction and address individual cognitive needs with high precision [4].

Generative technologies have further revolutionized material design by producing bespoke listening content that varies in complexity, register, and linguistic features. This allows for a granular, gradual progression where targeted practice can be designed around a student’s specific professional or academic interests. Simultaneously, AI-driven speech recognition tools provide immediate, non-judgmental feedback on pronunciation and prosody. This helps learners refine their phonological accuracy in a low-stakes environment, which is especially valuable because such consistent, high-quality interaction is now accessible outside the traditional classroom setting.

However, as emphasized in contemporary methodological discourse, the mere presence of technology does not guarantee linguistic improvement. Its effectiveness depends entirely on the pedagogical intentionality behind its integration. When used thoughtfully, digital tools serve as a scaffold for learner autonomy, allowing individuals to navigate their own learning trajectories at a personalized pace. Conversely, when used superficially or without a clear instructional goal, these tools risk becoming an additional layer of cognitive distraction rather than a bridge to comprehension. Therefore, the successful implementation of AI in listening instruction requires a balanced synergy between technological capability and established language teaching principles.

Instructional design models such as the flipped classroom illustrate how technology can be used more productively. By transferring input-oriented activities to the individual

learning phase, classroom time is freed for interaction. Listening tasks can be embedded in discussions, problem-solving activities, and collaborative projects, where comprehension is not an end in itself but a means of communication.

Another factor that deserves attention is the technical quality of audio materials. While often overlooked, it has a direct impact on comprehension. Poor sound quality increases perceptual difficulty and can distort important acoustic cues. Basic signal processing techniques – such as noise reduction, amplitude normalization, and frequency enhancement – can significantly improve clarity. These adjustments do not change the linguistic content but make it more accessible, especially for less experienced listeners [1].

Project-based learning offers additional opportunities for developing listening competence. Activities such as creating podcasts, conducting interviews, or producing video content require repeated engagement with spoken language. Learners listen to authentic input, produce their own speech, and evaluate both. This cyclical process fosters deeper awareness of linguistic features and encourages continuous improvement.

At a broader level, these methodological developments reflect a shift in the understanding of teaching and learning. The teacher is no longer seen as the primary source of knowledge but as a facilitator who creates conditions for effective learning. The learners, in turn, become more responsible for their own progress, engaging in self-monitoring and reflection.

In this context, listening should be viewed not as an isolated skill but as an integral component of communicative competence. Its development requires a combination of cognitive training, strategic awareness, and meaningful practice. Techniques such as shadowing and dictogloss address specific processing difficulties, while digital technologies provide tools for personalization and feedback.

At the same time, it is important to maintain a critical perspective. Not all innovations lead to better outcomes, and not all traditional methods are obsolete. The challenge lies in selecting and combining approaches in a way that reflects both theoretical insights and practical realities.

While the theoretical framework presented in this study offers a progressive roadmap for L2 listening pedagogy, several practical and methodological limitations must be acknowledged to guide future inquiry. A primary concern involves the high cognitive demand and potential for increased learner anxiety associated with intensive techniques such as shadowing and dictogloss. Future research should investigate how to effectively scaffold these “high-pressure” methods in digital spaces to ensure that the affective filter does not impede acquisition, particularly for lower-proficiency students. Furthermore, a significant challenge remains in the transition from outcome-based to process-oriented instruction.

As this study advocates for focusing on the mechanism of understanding rather than just the result, it becomes necessary to develop new assessment metrics – perhaps through

AI-driven log analysis or metacognitive reflection journals – that can quantify strategic improvement without relying on traditional testing. Additionally, the effectiveness of adaptive systems is inherently tied to technological infrastructure, and empirical studies are needed to determine how these approaches can be implemented in low-resource or “mobile-first” environments where high-speed connectivity is limited. Finally, there is a paradoxical tension between the need for signal enhancement and the goal of authentic listening; future investigations should aim to identify the optimal “pivot point” at which a learner should transition from electronically clarified audio to the unfiltered, complex acoustics of real-world discourse to ensure true communicative competence.

In conclusion, the development of L2 listening competence in the digital educational environment requires a multifaceted approach. It involves understanding the complex cognitive nature of listening, applying evidence-based pedagogical techniques, and utilizing technology as a strategic, supportive tool rather than a mere substitute for traditional instruction. While the practical challenges regarding cognitive load, assessment, and digital infrastructure remain significant, they provide a necessary foundation for future empirical inquiry. When these elements are successfully aligned, listening transcends its reputation as a passive or difficult skill to be tested; instead, it becomes a central, active mechanism through which language is naturally acquired and fluently used. This shift in perspective necessitates a move away from outcome-oriented tasks toward process-oriented instructional designs that prioritize learner engagement and cognitive strategy. Ultimately, the goal is not simply to improve standardized listening scores, but to prepare learners for the complexities of real-world communication in an increasingly interconnected and multilingual world.

Accepted on: April 16, 2026.

References

1. Guslyakova A., Guslyakova N., Valeeva N., Veretennikova L. Project-based learning usage in L2 teaching in a contemporary comprehensive school // *Revista Tempos e Espaços em Educação*. – 2021. – Vol. 14. – №33.
2. Lu L., Deng Y., Xiao Z., Jiang R., Gao J.H. Neural Signatures of Hierarchical Linguistic Structures in Second Language Listening Comprehension // *eNeuro*. – 2023. – Vol. 10. – №6.
3. Richards J.C. *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. – New York: Cambridge University Press, 2008.
4. Sun Y.C., Yang F.Y. I help, therefore, I learn: Service learning on Web 2.0 in an EFL speaking class // *Computer Assisted Language Learning*. – 2015. – Vol. 28. – №3. – P. 202–219.
5. Vasiljevic Z. Dictogloss as an Interactive Method of Teaching Listening Comprehension to L2 Learners // *English Language Teaching*. – 2010. – Vol. 3. – №1. – P. 41–52.
6. Мочелевская Е.В. Трудности субъектов образовательного процесса во время обучения аудированию иноязычной речи // *Общество: социология, психология, педагогика*. – 2019. – №1. – С. 156–160.

Žurnalyň Redaksion geňeşiniň düzümi:

Redaksion geňeşiň başlygy:

Maksat Çaryýew – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň rektory, pedagogika ylymlarynyň kandidaty.

Redaksion geňeşiň başlygynyň orunbasary:

Selbi Batyrowa – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň ylmy işler boýunça prorektory.

Redaksion geňeşiň agzalary:

Hezretguly Durdyýew – Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Ynsanperwer we ykdysady ylymlar müdirliginiň başlygy, akademik kätip, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň habarçy agzasy, filologiýa ylymlarynyň doktory. **Tatýana Kortawa** – M.W. Lomonosow adyndaky Moskwanyň döwlet uniwersitetiniň prorektory, Russiýanyň bilim akademiýasynyň akademigi, filologiýa ylymlarynyň doktory, professor.**Azat Muhametşin** – Russiýa Federasiýasynyň Naberežnyýe Çelny döwlet mugallymçylyk uniwersitetiniň birinji prorektory, Alymlar geňeşiniň başlygynyň orunbasary, pedagogika ylymlarynyň doktory, professor.**Aly Gurbanow** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Daşary ýurt edebiýaty kafedrasynyň müdiri, pedagogika ylymlarynyň doktory, professor. **Otabek Ýusupow** – Özbek döwlet dünýä dilleri uniwersitetiniň ylm we innowasiýalar boýunça prorektory, filosofiýanyň doktory, dosent.**Alişer Abijanow** – Özbekistan Respublikasynyň Kiber uniwersitetiniň halkara hyzmatdaşlyk boýunça prorektory, filosofiýa ylymlarynyň kandidaty, dosent. **Amanmyrat Baýmyradow** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Türkmen edebiýaty kafedrasynyň uly mugallymy, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň habarçy agzasy, filologiýa ylymlarynyň doktory. **Narbibiş Şammaýewa** – Seýitnazar Seýdi adyndaky Türkmen döwlet mugallymçylyk institutynyň Roman-german dilleri we edebiýaty, olary okatmagyň usulyýeti kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň doktory, dosent. **Ýohanna Mierendorff** – Martin Lýuter adyndaky Galle-Wittenberg uniwersitetiniň sosial pedagogika boýunça professory. **Konstantin Kalinin** – Russiýa Federasiýasynyň Naberežnyýe Çelny döwlet mugallymçylyk uniwersitetiniň Rus we tatar filologiýasy kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty, dosent.**Tagandurdy Tagandurdyýew** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Dil bilimi kafedrasynyň müdiri, pedagogika ylymlarynyň kandidaty. **Gurbangül Myradowa** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Türkmen dili kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty. **Jepbarmämmet Göklenow** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Ýakyn Gündogar dilleri kafedrasynyň dosenti, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.**Täzegül Ymamgulyýewa** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Jemgyýeti öwreniş ylymlary kafedrasynyň dosenti, taryh ylymlarynyň kandidaty.**Oguljennet Durdymuhammedowa** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Daşary ýurt edebiýaty kafedrasynyň uly mugallymy, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.**Dursunjemal Janmürzäýewa** – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Ylm bölüminiň müdiriniň wezipesini wagtlaýyn ýerine ýetiriji, žurnalyň jogapkär kätibi.**FILOLOGIÝANYŇ MESELELERI**Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň
ylmy-usuly elektron žurnaly
№3 (9), 2026 ý.

Üç aýda bir gezek çykýar.

2024-nji ýylyň sentýabr aýyndan bäri türkmen, iňlis, rus dillerinde köpçülige ýaýradylýar.

Žurnalyň baş redaktory **Maksat Çaryýew**
Jogapkär kätip **Dursunjemal Janmürzäýewa**

Salgysy: Aşgabat şäheri, Aba Annaýew köçesi, 47.

Telefon: (+993 12) 36-90-83; faks: 36-89-08

Elektron salgysy: filologiyanynmeseleleri@gmail.comInternet saýty: www.datmddi.edu.tm

Žurnala gelen golýazmalar we suratlar yzyna gaýtarylmaýar, olara jogap hem-de syn berilmeýär.

© Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri instituty, 2026.

© «Ylym» neşirýaty, 2026.

Editorial Board Structure of the Journal:

Head of the Editorial Board:

Maksat Charyyev – Rector of Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Pedagogics.

Deputy Head of the Editorial Board:

Selbi Batyrova – Vice-Rector for Scientific Affairs of Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages.

Members of the Editorial Board:

Hezretguly Durdyyev – the head of the Department of Humanities and Economic Sciences of the Academy of Sciences of Turkmenistan, Academician Secretary, Corresponding Member of the Academy of Sciences of Turkmenistan, Doctor of Philology. **Tatyana Kortava** – Vice-Rector of Lomonosov Moscow State University, Academician of the Russian Academy of Education, Doctor of Philology, Professor. **Azat Mukhametshin** – First Vice-Rector of Naberezhnye Chelny State Pedagogical University, the Russian Federation, Deputy Chairman of the Academic Council, Doctor of Pedagogics, Professor. **Ali Gurbanov** – the head of the Department of Foreign Literature, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Doctor of Pedagogics, Professor. **Otabek Yusupov** – Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation, Uzbekistan State World Languages University, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor. **Alisher Abijanov** – Vice-Rector for International Cooperation of Cyber University, the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philosophy, Associate Professor. **Amanmyrat Baymyradov** – the senior lecturer of the Department of Turkmen Literature, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Corresponding Member of the Academy of Sciences of Turkmenistan, Doctor of Philology. **Narbibish Shammayeva** – the head of the Department of the Roman-Germanic Languages and Literature, Teaching Methodology, Seyitnazar Seydi Turkmen State Pedagogical Institute, Doctor of Philology, Associate Professor. **Johanna Mierendorff** – Professor of Social Pedagogics, Martin Luther University Halle-Wittenberg. **Konstantin Kalinin** – the head of the Department of Russian and Tatar Philology, Naberezhnye Chelny State Pedagogical University, the Russian Federation, Candidate of Philology, Associate Professor. **Tagandurdy Tagandurdyev** – the head of the Department of Linguistics, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Pedagogics. **Gurbangul Myradova** – the head of the Department of the Turkmen Language, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology. **Jepbarmammät Goklengov** – Associate Professor of the Department of the Near Eastern Languages, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology. **Tazegul Ymamgulyyeva** – Associate Professor of the Department of Social Sciences, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of History. **Oguljennet Durdymuhammedova** – the senior lecturer of the Department of Foreign Literature, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology. **Dursunjemal Janmurzayeva** – acting head of the Department of Science, Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, Responsible Secretary of the Journal.

ISSUES OF PHILOLOGY

Scientific and Methodological Electronic Journal of Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages
№3 (9), 2026 y.

Published every three months.

Since September, 2024 the journal has been distributed to the public in the Turkmen, English, Russian languages.

Editor-in-Chief **Maksat Charyyev**

Responsible secretary **Dursunjemal Janmurzayeva**

Address: bld. 47, Aba Annayev Street, Ashgabat.

Telephone: (+993 12) 36-90-83; fax: 36-89-08

E-mail: filologiyanynmeseleleri@gmail.com

Internet website: www.datmddi.edu.tm

Manuscripts and pictures submitted to the journal are not given back; responses and reviews are not given to them.

© Dovletmammät Azady Turkmen National Institute of World Languages, 2026.

© «Ylym» Publishing House, 2026.

Состав Редакционного совета журнала:

Председатель Редакционного совета:

Максат Чарыев – ректор Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат педагогических наук.

Заместитель председателя Редакционного совета:

Сельби Батырова – проректор по научной работе Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади.

Члены Редакционного совета:

Хезретгулы Дурдыев – начальник Управления гуманитарных и экономических наук Академии наук Туркменистана, академик-секретарь, член-корреспондент Академии наук Туркменистана, доктор филологических наук. **Татьяна Кортава** – проректор Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, академик Российской академии образования, доктор филологических наук, профессор.

Азат Мухаметшин – первый проректор Набережночелнинского государственного педагогического университета (Российская Федерация), заместитель председателя учёного совета, доктор педагогических наук, профессор. **Али Гурбанов** – заведующий кафедрой зарубежной литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, доктор педагогических наук, профессор. **Отабек Юсупов** – проректор по научной работе и инновациям Узбекского государственного университета мировых языков, доктор философии (PhD), доцент. **Алишер Абиджанов** – проректор по международному сотрудничеству Государственного университета «Cyber University» Республики Узбекистан, кандидат философских наук, доцент. **Аманмырат Баймырадов** – старший преподаватель кафедры туркменской литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, член-корреспондент Академии наук Туркменистана, доктор филологических наук.

Нарбибиш Шаммаева – заведующая кафедрой романо-германских языков и литературы, методики их преподавания Туркменского государственного педагогического института имени Сейитназара Сейди, доктор филологических наук, доцент. **Йоханна Миерендорфф** – профессор социальной педагогики Галле-Виттенбергского университета имени Мартина Лютера. **Константин Калинин** – заведующий кафедрой русской и татарской филологии Набережночелнинского государственного педагогического университета (Российская Федерация), кандидат филологических наук, доцент. **Тагандурды Тагандурдыев** – заведующий кафедрой языкознания Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат педагогических наук. **Гурбангуль Мырадова** – заведующая кафедрой туркменского языка Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат филологических наук. **Джепбармаммед Гокленов** – доцент кафедры ближневосточных языков Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат филологических наук. **Тазегуль Имамкулиева** – доцент кафедры общественных наук Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат исторических наук.

Огулджаннет Дурдымухаммедова – старший преподаватель кафедры зарубежной литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, кандидат филологических наук. **Дурсунджемал Джанмурзаева** – временно исполняющая обязанности заведующего научным отделом Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади, ответственный секретарь журнала.

ВОПРОСЫ ФИЛОЛОГИИ

Научно-методический электронный журнал Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммета Азади
№3 (9), 2026 г.

Выходит один раз в три месяца.

Журнал издаётся на туркменском, английском, русском языках с сентября 2024 года.

Главный редактор журнала **Максат Чарыев**
Ответственный секретарь **Дурсунджемал Джанмурзаева**

Адрес: город Ашхабад, улица имени Аба Аннаева, 47.

Телефон: (+993 12) 36-90-83; факс: 36-89-08

Электронный адрес: filologiyanynmeseleleri@gmail.com

Интернет-сайт: www.datmddi.edu.tm

Поступившие в редакцию журнала рукописи и иллюстрации не возвращаются, не комментируются и не рецензируются.

© Туркменский национальный институт мировых языков имени Довлетмаммета Азади, 2026.

© Издательство «Ylym», 2026.

Redaktorlar	<i>N. Kakalyýewa, M. Gurbanow, Ç. Çaryýew</i>
Teh. redaktor	<i>S. Orazgylyjowa</i>
Kompýuter bezegi	<i>O. Handöwletowa</i>

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň «Ylym» neşirýaty.
744000. Aşgabat, 2011-nji (Azady) köçe, 61.

Elektron goýberilişe rugsat edildi 16.09.2026.
A – 119524. Ölçeği 60×84 ¹/₈. Edebi garnitura.
Çap listi 8,0. Şertli çap listi 7,02. Hasap-neşir listi 4,13.
Neşir № 122.

TDS-7.9–95
TDS-7.4–95
TDS-7.56–2002
TDS-7.60–2003

ARAŞSYZLYK BITARAPLYK BEDEW BATLY ÖSÜŞLER YLYM-BILIM DİL WE EDEBİYAT DÜNYÄ DILLER
AŞLAR WE YLYM JEMGYÝETI ÖWRENIŞ PEDAGOGIKA OKATMAGYN USULYYETI YLMY TÄZELIKLER TEHNOLOGIYA HYZMATDAŞLYY
ARAŞSYZLYK BITARAPLYK BEDEW BATLY ÖSÜŞLER YLYM-BILIM DİL WE EDEBİYAT DÜNYÄ DILLER
AŞLAR WE YLYM JEMGYÝETI ÖWRENIŞ PEDAGOGIKA OKATMAGYN USULYYETI YLMY TÄZELIKLER TEHNOLOGIYA HYZMATDAŞLYY

4 834000 283011